

DİNLER TARİHİNE GİRİŞ

Dinler Tarihi, tarih ve din kelimelerinden oluşmaktadır. Bunlardan tarih, kendisine has metotları olan genel bir sosyal bilimin adıdır. En genel tanımıyla tarih; olayları sebep sonuç ilişkisi içerisinde, yer ve zaman göstererek inceleyen bir bilim dalıdır. Din ise, insanlık tarihinde özel bir yere sahip olan bir kurumdur. İnsan hayatında özel bir yere sahip olan dinleri konu edinen tarih branşına da Dinler Tarihi denir. Elbette tarih biliminin değişik disiplinleri vardır. Konusuna göre bu disiplinler farklı isimlerle anılır. Dinler Tarihi, tarihin seyrinde yeryüzünde yaşamış bütün dinleri tarafsız olarak inceleme konusu yapan bir bilim dalıdır. Bu sebeple Dinler Tarihi, herhangi bir dinin savunmasını yapan ilahiyat bilimlerinden ayrılır. Bu bilim dalı, dinleri üstünlük, gelişmişlik, doğruluk ve yanlışlık bakımından değerlendirmeye tabi tutmaz ve bütün dinleri aynı kategoride değerlendirir. Onları, oldukları gibi inceler. Birden fazla dini inceleme konusu yaptığı için, İslam Tarihi, Hristiyanlık Tarihi gibi sadece bir dinin tarihini inceleme konusu yapan bilim dallarından da ayrılır. Birden fazla dini çeşitli yönleriyle inceleme konusu yapan Dinler Tarihi, karşılaştırmalara da yer veren bir bilim dalıdır. Dinler tarihi terimi, bilim adamlarına göre farklı anlamlar ortaya koymaktadır. Bazılarına göre Dinler Tarihi; karşılaştırma metodunu kullanarak, dinlerin çeşitli yönlerini araştıran ve tasvir eden dünya dinleri arasındaki bir tür gezintidir. Başka bir görüşe göre; Dinler Tarihi sadece tek bir dini ele almayan, birçok dini inceleme konusu yapan tarihsel bir disiplindir. Her disiplinin belli bir özel konusu vardır. Dinler Tarihinin konusu da yeryüzünde var olmuş bütün dinlerdir. Dinler Tarihi, günümüzde mensubu bulunan veya bulunmayan bütün dinlerin tarihini, inanç, ibadet ve ahlak sistemlerini ve dinî kurumlarını tarafsız olarak ele alıp inceler. Dinlerin doğuşları, gelişmeleri, birbirleriyle etkileşimleri, karşılaştırmalı tarihleri, inanç, ibadet ve ahlak sistemleri, dinî kurumlar, kültürler ve mezhepler Dinler Tarihinin inceleme alanına girer. Zaman zaman dinî şahsiyetleri, din kurucuları ve dinî sembolleri de inceler. Dinler tarihçisi, öğrenmiş olduğu bilgilere benzesin, benzemesin araştırma yaptığı uygarlıklarda karşılaştığı bütün olguları, kendi kültür dairesindekilerle belirgin bir zıtlığı olsa bile bunları “din” nitelendirmesi içinde değerlendirir. O, bu değerlendirme esnasında ırk merkezli (etnosentrik) bir yapmaya, yani gayri insani ve bilimsel olmayan sübjektif yaklaşımlara sapmadan çalışmak istediği konu ile “din” ve “dinî” kavramlarının tarihî-kültürel temellerine ihtimam göstermelidir. Dinler Tarihinin tek bir öğretim metodu yoktur. Çünkü metot, spesifik ihtiyaçlara ve farklı şartlara göre kendini ayarlamak zorundadır. Din Bilimleri; dinleri, inceleme konusu yapan bilim dallarından oluşan bir şemsiye kavramdır. Almanca “religionswissenschaft” olarak isimlendirilen Din Bilimleri, yeryüzünde yaşamış bütün dinleri, doğuşundan gelişmesine ve yok olmasına kadar her yönüyle inceler. Dinlerin inanç, ibadet ve ahlak sistemleri, kurumlarının oluşum süreçleri gibi bütün şekil ve tezahürler Din Bilimlerinin ilgi alanına girer. Ayrıca, dinî değerler, idealler, beklentiler, dinî tecrübeler, hisler, tavırlar, kült ve organizasyonlar, dinlerin kökleri ve kaynakları, karşılaştırmalı tarihleri, gelişmelerinde ve zayıflamalarında rol oynayan hususlar, hayat ile din arasındaki bütün kompleks münasebetler, sosyal esasların dinler üzerindeki tesir ve rolleri, din ile bilim, edebiyat, felsefe, sanat, siyaset ve ahlak arasındaki ilişkiler, dinler arası karşılıklı tesirler, hatta dinden kurtulma süreci olarak kabul edilen ateizm gibi bütün hususlar Din Bilimlerinin inceleme alanına girmektedir. Günümüzde çeşitli sebeplerden dolayı diğer dinleri öğrenmek, her aydın için kaçınılmaz bir görevken, diğer insanlar için de gerekli ve lüzumludur. Her şeyden önce dünya sakinleri olarak bizler çok hızlı değişimin yaşandığı ve çok renkli bir dünyada yaşıyor ve bu dünyayı paylaşıyoruz. Bu değişim, bilim, teknoloji, ekonomi, politika, eğitim ve din olmak üzere hayatımızın her alanında cereyan etmektedir. Dinler Tarihi sayesinde diğer dinler hakkında bilgi sahibi olmanın İslam açısından hiçbir zararı olmadığı gibi, bilakis faydaları da vardır. Ebul Hasen en-Nedvî, “eI-Erkânu'I-Erbaa” isimli karşılaştırmalı ibadet tarihini ele aldığı kitabında, diğer dinleri bilmenin İslam açısından faydası konusunda Hz. Ömer'in “İslam'ın içinde büyüüp de cahiliye dönemini bilmeyen bir kimse İslam'ı tedricen bozabilir” sözünü nakletmektedir. Bu sözde Hz. Ömer'in, İslam öncesi cahiliye adetlerini bilmeyen bir kimsenin İslam'a zarar vermesinden duyduğu endişesi dile getirilmektedir. İslam âleminde Dinler Tarihi çalışmaları hicri ilk asırdan itibaren başlamıştır. Bu çalışmaların çoğu, diğer dinleri eleştirmek amacıyla yapılmıştır. Bunlar, bugünkü modern Dinler Tarihinin amaç ve metotlarına uygun olmamakla birlikte, diğer dinleri tarafsız olarak inceleyen bazı çalışmalar da kaleme alınmıştır. Ebu'l-Meâlî Muhammed b. Ubeydullâh (Ölümü: h. 485/m. 1092)'ın “Beyân'ul-Edyân” ile Bîrûnî (Ölümü: h. 440/m. 1048)'nin “eI-Âsâr'ul-Bâkiye” ve “Kitâbu't-Tahkîk Mâ li'I- Hind” isimli eserleri bu

gibi çalışmalardandır. Özellikle Bîrûnî'nin adı geçen eserleri, modern Dinler Tarihi bilimi açısından İslam dünyasının yüz akıdır. Bu bakımdan modern Dinler Tarihi çalışmaları İslam dünyasında Hıristiyan dünyasından çok daha önce başlamıştır. Cumhuriyet öncesi dönemde kaleme alınan Dinler Tarihi ile ilgili ilk eser Semsettin Sami'nin Esatir (1295/1878) isimli kitabıdır. Semsettin Sami'nin bu eseri ana hatlarıyla bir dünya mitolojisini ihtiva etmektedir. Daha sonra Ahmet Mithat Efendi tarih-i Edyan (1911) adlı bir ders kitabı hazırlamıştır. O, bu kitabının ilk kısmında dinler tarihinin önemi, gerekliliği ve öğrencinin ve hocanın derse hazırlanması, dinlerin ortaya çıkışı ve gelişmesi gibi konuları işlemiştir. İlerleyen bölümlerde farklı bilgilere yer vermiştir. Ahmet Mithat Efendi, bütün dinlerin İslam dinini daha iyi anlamak için öğrenilmesi gerektiği kanaatini taşır. Diğer dinleri orijinal kaynaklarından öğrenmenin önemine değinir ve bu konuda Müslüman bilim adamlarını geçmişte yeterince diğer dinlerle ilgilenmedikleri için eleştirir. Diğer dinleri anlatırken mümkün olduğu kadar tarafsız olunması gerektiğini, ancak tam bir objektifliğin de mümkün olamayacağını belirtir. Türkiye'de Dinler Tarihi dersi, Osmanlı geleneğinin devamı olarak "Târih-i Edyân" adı altında uzun yıllar okutulmuştur. 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Daru'l-Fünun'a yeni düzenlemeler yapılmış ve Medresei Süleymaniye İlahiyat Fakültesine dönüştürülmüştür. Ders programında Tarih-Edyan adı altında dinler tarihi dersine de yer verilmiştir. Bu dersi Georges Dumezil vermiştir. O, uzman olduğu karşılaştırmalı mitoloji açısından Hint-Avrupa dinleri üzerinde yoğunlaşmıştır. İlahiyat Fakültesi programında yer alan Dinler Tarihi dersini 1927 yılına kadar Dumezil, ondan sonra da asistanı olan Hilmi Ömer Budda okutmuştur. Hilmi Ömer, 1933'de İlahiyat Fakültesinin lağvedilmesinden sonra açılan İslami İlimler Enstitüsünde de bu dersi okutmaya devam etmiştir. 1949'da Ankara Üniversitesine bağlı olarak kurulan İlahiyat Fakültesinde, Hilmi Ömer Budda Mukayeseli Dinler Tarihi dersini okutmak üzere Dinler Tarihi Kürsüsüne tayin edilmiştir. 5 Kasım 1954 yılında İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Kürsüsüne profesör olarak Annemaria Schimmel atanmıştır. O bu Fakülte'deki Dinler Tarihi dersini 1959 Kasım'ına kadar okutmuştur. Onun 1955 yılında yazdığı Dinler Tarihine Giriş isimli kitabı Fakülte yayınları arasında yayınlanmıştır. Schimmel'in Dinler Tarihi araştırmalarında benimsediği fenomenolojik yaklaşım kendinden sonraki çalışmalara etki etmiştir. Ondan en çok etkilenenlerin başında Prof. Dr. Hikmet Tanyu gelmektedir. Hikmet Tanyu, bilimsel çalışmalarında Türk dinî tarihine ağırlık vermiştir. O, dinler tarihi bilimine çok büyük katkılar sağlamış, pek çok öğrenci yetiştirerek alanında ekol olmuş bir şahsiyettir. Onun çekirdek kadrosundan yetişen doktora öğrencileri şunlardır: Abdurrahman Küçük, Günay Tümer, Şaban Kuzgun, Harun Güngör, M. Süreyya Şahin, M. Turan Özdemir, Mehmet Aydın, Osman Cilacı, Cenap Yakar ve Ali Galip Erdican. Annemarie Schimmel'in Dinler Tarihine Giriş adlı eserinden sonra birçok Dinler Tarihi eseri kaleme alınarak bilim dünyasının hizmetine sunulmuştur.

GÜNÜMÜZ DÜNYASINDA DİNLER COĞRAFYASI

Dinler Coğrafyasının Konusu: Dinler Coğrafyası, konu olarak geçmişten günümüze tüm inançların ortaya çıktığı yer, dinin ve mezheplerinin yayıldığı bölgeler ve inanan nüfusun coğrafi, siyasi ve sosyal değişimi ile değişikliklerin inanca ve inanç tarihine tesiri noktalarında çalışmalar yapar. Dinler Coğrafyası ve Yardımcı Bilim Dalları: Dinler coğrafyası bu çalışmalar esnasında en çok dinler tarihinden ve coğrafyadan istifade eder. Ayrıca dinler coğrafyası çalışmalarını kolaylaştıran bir durum dinlerin tasnifidir. Dinlerin Tasnifi: Dinlerin tasnifi konusunda geçmişte birçok tasnifler yapılmıştır. Fakat tasniflerde yıkıcı, küçük düşürücü, alay ededici tarzdan sakınılması, bunun içinde coğrafi isim ve konumlara göre tasnif yapılması en doğru yaklaşım olacaktır. Dinler Coğrafyasının Karşılaştığı Zorluklar: Dinler coğrafyası çalışmalarının bazı zorlukları vardır. Bu da saha yönü ağırlıklı çalışmalar ve istatistiksel boyutta yapılan çalışmaların zorluklarından kaynaklanmaktadır. Dinlerin Durumu: Dünya üzerinde yaklaşık 7,6 milyar insan yaşamaktadır. Bunların büyük çoğunluğu (% 90) bir dine bağlı inananlardan oluşur. Bunlarında yaklaşık % 80'i dört dine toplanmaktadır: Hristiyanlık, İslamiyet, Hinduizm, Budizm. Günümüz dünyasında dinlerin dağıldıkları coğrafyalar şöyledir: Hristiyanlık: Kendi içerisinde üç büyük mezhebe ayrılan Hristiyanlığın yayıldığı coğrafya incelendiğinde Katoliklerin Güney Avrupa, Orta ve Güney Amerika'da, Ortodoksların Doğu Avrupa ve Balkanlarda, Protestanların ise Kuzey Avrupa, Kuzey Amerika ve Okyanusya'da yoğunlaştığı görülür. İslamiyet: Orta Doğu, Anadolu, Balkanlar, Kuzey ve Orta Afrika ile Orta ve Güney Asya'da ve Okyanusya'nın kuzey kesimlerinde yaygındır. Hinduizm: Hint yarımadası Budizm: Doğu ve Güneydoğu Asya Şintoizm: Japonya Konfüçyanizm ve Taoizm: Çin'in özellikle doğu kesimleri Sihizm ve Jainizm: Hint yarımadası Yahudilik: Az nüfusuna rağmen dünyanın hemen hemen her ülkesinde inananı vardır. Geleneksel inançlar: Dünyanın bazı bölgelerinde kabile yaşantısını ve inancını devam ettiren gruplara da rastlanılmaktadır. Bazen bu inançların bölgeye gelen diğer dinlerle karışmasından Senkretik yeni inançlar da ortaya çıkmıştır. Geleneksel inançlar dediğimiz bu inançların çoğunluğu Orta ve Güney Afrika'da, Orta ve Güney Amerika'da ve Orta Asya ile Okyanusya'da yaşamaktadır. Dünya nüfusunun yaklaşık % 10'unu ise bir dine bağlı olmayanlar ve inancı tesbit edilemeyenler oluşturmaktadır. Dinlerin Dağıldıkları Coğrafyalar: Avrupa'da: Güney Avrupa'da İtalya, Fransa ve İspanya'yı içine alan bölgede Hristiyanlığın Katolik mezhebi ağırlıklı olarak varlığını hissettirmektedir. Bunda Katolik coğrafyasının merkezi Vatikan'ın İtalya'da olmasının tesiri de vardır. Kuzey Avrupa'da Protestanlık çoğunluğu oluştururken Orta ve Batı Avrupa kesiminde Katolik ve Protestan nüfus dengeli bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Doğu Avrupa Ortodoks Hristiyanlığın güçlü yerlerindedir. Başta Rusya ve Balkan coğrafyasının büyük kesimi Ortodoks'tur. Bununla birlikte Balkanlarda özellikle Bosna-Hersek, Arnavutluk, Makedonya ve Kosova bölgesi ile Batı Trakya denilen Yunanistan ve Bulgaristan sınırları içerisinde Müslüman azınlık nüfus günümüzde varlığını sürdürmektedir. Avrupanın Batı kesiminde İngiltere'de Anglikan Kilisesi İngiliz kraliyet destekli olarak İngiliz kültür ve coğrafyası ile şekillenmiştir. Orta Doğu'da: Genel itibarıyla tüm ülkelerde İslamiyet ağırlıklı bir dağılım vardır. Bölgenin kalbi durumunda İsrail'de Yahudi nüfus % 75 civarında, Lübnan'da ise % 60 Müslüman yanında Hristiyanlığın 17 kadar değişik mezheplerine bağlı % 40'a yakın bir Hristiyan nüfus bulunmaktadır. Orta Doğu İslam coğrafyası Sünni ve Şii olmak üzere iki ana akıma ayrılmaktadır. Şii anlayışın yaygın olduğu yerlerin başında % 90 ile İran ve çevresindeki Kuveyt, Bahreyn, B.A.E. ve Irak'ın bir kısmı, diğer yerlerde ise Sünni anlayış hâkim durumdadır. Kafkasya'da: Kafkasya eski Sovyet bloku içerisinde yer almış ve ağırlıklı olarak Ortodoks Hristiyanların bulunduğu bir coğrafyadır. Bağımsız olan Gürcistan'da Ortodokslar, Ermenistan'da Ermeni Hristiyanlar, Azerbaycan'da ise Müslümanlar ezici çoğunluk oluştururken, Rusya'ya bağlı devletler içerisinde Dağıstan'ın % 90'ı, Adıgey ve Çeçenistan'ın % 75'i, Çerkes, Osetya ve Balkarların yaklaşık % 50'si Müslüman, diğerleri Ortodoks Hristiyan olarak karşımıza çıkmaktadır. Hint Kitası: Hint yarımadasının batısında Pakistan ve Afganistan ile doğusunda Bangladeş'te nüfusun % 90 üstü Müslüman'dır. Hindistan'da ise nüfusun % 10 kadarı Ahmedabat, Haydarabat ve Kerala'da Müslüman, kalan ezici çoğunluk Hinduizm'e inanmaktadır. Hint yarımadasında bu dinler dışında ayrıca Sihizm Pencap yöresinde ve az sayıda Jainizm'e bağlı olanlar Gucarat ve Mysor bölgesinde bulunmaktadır. Uzak Doğu: Çin dışında % 90'ları bulan ezici çoğunlukta bir Budizm'in Hinayana ekolü Tayland, Kamboçya, Birmanya, Laos ve Vietnam'da bulunmaktadır. Çin coğrafyasının özellikle doğu kesiminde Taoizm ve Çin coğrafyası ve kültürü ile şekillenmiş Atalar kültürü ağırlıklı

Konfüçyanizm Çin'in hemen her kesiminde kendini göstermektedir. 2. Dünya Savaşı sonrası Çin komünist yönetiminden kaynaklanan dinlere karşı baskıdan dolayı bugün nüfusun nerdeyse yarısının inanç durumu tesbit edilememektedir. Afrika: Kıtanın Kuzey ülkelerinden Orta Afrika'ya kadar İslamiyet'in hâkimiyeti, Güney Afrika'dan da Orta Afrika'ya kadarki kesimde Hristiyan ağırlıklı bir dağılım görülür. Afrika'da diğer kıtalarda fazla görülmeyen geleneksel inançlar dediğimiz bir yerel inanışta özellikle Orta Afrika kuşağı ülkelerinde yaygındır. Bunun yanında Afrika'da Hristiyan misyonerlerin halkları hristiyanlaştırma çabaları esnasında ortaya çıkan Geleneksel İnanç+Hristiyanlık karması diyebileceğimiz Senkretik bazı inançlarla da karşılaşmaktayız. Amerika: Kuzey Amerika ağırlıklı olarak Hristiyan olup, Protestan mezhebinin değişik kolları Kanada ve ABD'de çoğunluktadır. Orta ve Güney Amerika ise Katolik Hristiyanların yoğun oldukları ülkelerdir. Küba, Haiti, Guatemala, Honduras gibi Orta Amerika'daki ülkelerde Senkretik inançlarla geleneksel inançlar yanında az sayıda Kızılderililer vardır. Brezilya'da da Umbanda ve Candomble gibi senkretik inanç taraftarları Katoliklerden sonra azınlık durumundadır. Okyanusya: Kıtanın kuzey kesiminde Endonezya ve Malezya'da Müslüman çoğunluk ve birçok adada Müslüman ve Hristiyan hareketler karışıktır. Avustralya merkez kesimlerinde Protestan hareketler ağırlıklı olarak varken, Yeni Zelanda Anglikan ağırlıklı inanca sahiptir.

YAHUDİ TARİHİ: TARİHSEL SÜREÇ

İsimlendirme Yahudiler, tarihte farklı isimlerle anıldılar. İbraniler, İsrailoğulları, Yahudiler ve Museviler Yahudileri tanımlayan isimlerdir. Yahudi tarihi sırasıyla Atalar Dönemi, Hâkimler ve Krallar Dönemi, Birinci Mabet Dönemi, İkinci Mabet Dönemi, Helenistik Dönem, Orta Çağ Dönemi ve Çağdaş Dönem şeklinde yedi dönemde incelenmektedir. Her bir dönem İsrailoğulları açısından dinî ve kültürel değişim ve dönüşümün yaşandığı, savaşların, istilaların, isyanların ve sürgünlerin olduğu zaman dilimleridir. Tarihsel Dönemler Yahudilerin tarihsel kökeni MÖ 18. yüzyıla dayanır. Yahudiler, Kenan bölgesinde yerleşmiş bir Sami kabilesinden geldiklerine inanılır. Kökleri, ilk İbrani atası ve ilk tek tanrıcı İbrahim'e dayandırılır. Yahudi tarihi, Yahudi halkının, inancının ve kültürünün tarihidir. Yahudi kelimesi, hem bir milleti hem de bir dini ifade eder. Yahudiler millet olarak kökenlerini İbrahim'e ve ondan sonra gelen İshak ve Yakup'a dayandırır. Fakat Yahudi dininin asıl peygamberi Musa'dır. Yahudi tarihi yedi dönemde incelenebilir: 1. Atalar Dönemi, 2. Hâkimler ve Krallar Dönemi, 3. Birinci Mabet Dönemi, 4. İkinci Mabet Dönemi, 5. Helenistik Dönem, 6. Orta Çağ Dönemi ve 7. Çağdaş Dönem. Atalar Dönemi Atalar dönemi olarak adlandırılan dönem İbrahim'den torunu Yakup'un çocuklarına kadar olan dönemi kapsar. Yakup'un lakabı İsrail olduğu için on iki oğluna ve onların soyuna İsrailoğulları denilmektedir. Hâkimler ve Krallar Dönemi Yeşu'dan sonra İsrailoğulları bir süre lidersiz kaldı. Ayrı kabileler hâlinde yaşayan İsrailoğulları, uzun bir süre halkın içinden çıkan ve "hâkimler" diye isimlendirilen liderlerce yönetildi. Bu dönemde İsrailoğulları komşu milletlerin ilahlarına tapmaya başladılar. Yahve dışında başka ilahlara tapmalarının cezası olarak bazı felaketler yaşadılar. Hâkimler döneminden sonra krallar dönemi gelir. Yahudi tarihinin ilk kralı Bünyamin soyundan Saul'dür. Ardından krallık Yahuda kabilesinden Davud ve oğlu Süleyman'a geçmiştir. Bu tarihten itibaren krallık sona erinceye kadar krallık Yahuda soyunda kalmıştır. İsrailoğulları tarihinde krallık, Babil sürgünüyle birlikte sona ermiştir. Bu tarihten sonra din adamları kohenlerin halka hem dini hem de siyasi önderlik ettiği görülür. Kral Davud dönemi Yahudi tarihinde altın çağ olarak kabul edilir. Oğlu Kral Süleyman ise krallığı barış içerisinde yönetmiş, mabedi inşa etmiştir. Süleyman'ın ölümünden sonra krallık, Güney Yahuda Krallığı ve Kuzey İsrail Krallığı şeklinde ikiye bölünmüştür. Bu tarihten sonra İsrailoğulları arasında dini ve politik farklılaşmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Yahudi tarihinde Musa'dan sonra ismi ön plana çıkan diğer iki kişi Davud ve Süleyman'dır. Her ikisi de peygamber değil, birer kraldır. Davud, Kudüs'ü fethedip Yahudilerin başkenti yapmıştır. Süleyman da Kudüs'te "Bet Hamikdaş" olarak adlandırılan meşhur mabedi inşa ettirmiştir. Süleyman Mabedi olarak da bilinen bu yapı, önce Babilliler tarafından yıkılmış, Pers hâkimiyeti döneminde yeniden inşa edilmiştir. Ardından MS 70'te Romalılar tarafından yerle bir edilmiştir. Günümüzde Süleyman Mabedi'nin temelleri üzerine Mescid-i Aksa inşa edilmiştir. Eski yapıdan sadece Yahudilerin "Ağlama Duvarı" diye adlandırdıkları batı duvarı kalmıştır. Yahudi Sürgünleri Yahudiler tarihte birçok kez kutsal topraklar olarak adlandırdıkları Filistin'den Asurlular, Babilliler ve nihayet Romalılar tarafından sürgün edilmişlerdir. MS 70'teki Roma sürgününden sonra Yahudiler, 1948'de modern İsrail devleti kuruluncaya kadar sürgünde kalmışlardır. Helenistik Dönem İkinci Mabet Dönemi, Kudüs'ün Romalılar tarafından yıkıldığı MS 70 yılına kadar devam etti. Yahudilerin Pers İmparatorluğu'nun egemenliği altındaki Kudüs'teki huzurlu yaşantıları, MÖ 330'larda Büyük İskender'in Pers İmparatorluğu'nu ele geçirmesiyle bozuldu. Yahudilerin yaşadığı Filistin bölgesi de Helen kültürünün etkisi altına girdi. Yunan-Roma işgali altında olduğu dönemde Helenistik kültürün Yahudilik üzerindeki etkisi oldukça yoğun oldu. Helenizm'in etkisini en çok hissettirdiği yerlerde pek çok Yahudi, kimliğin en önemli ayırt edici özelliği olan erkek çocukların sünnet edilmesi uygulamasından vazgeçti. Yunanca, Yahudilerin ana dili hâline geldi. İbraniceyi anlamayan Yahudiler için Tevrat'ın, "Septuagint" olarak bilinen Yunanca tercümesi yapıldı. Orta Çağ Dönemi Mabet'in yıkılması, Yahudiler için büyük bir yıkım oldu. Çünkü Mabet, kurbanların sunulduğu yegâne meşru mekân ve Yahudiler için merkezi bir buluşma yeri idi. Görevleri rahiplik olan Sadukiler, Mabet'in yıkılmasıyla toplumdaki konumlarını kaybettiler. Ferisî liderlerin gayretleriyle Yahudilik hayatta kalabildi. Bu dönemde Mabet'in yerine sinagoglar inşa edildi, kâhinler sınıfı yerine ise rabbi diye isimlendirilen din adamları geçti. Çağdaş Dönem 18. yüzyılda Doğu Avrupa'da Yahudiler kendi aralarında mücadele ederken, Batı Avrupa'da Rönesans ve Reform hareketleri gibi büyük sosyal değişimler yaşanıyordu. Bu değişimlere paralel olarak Batı Avrupa Yahudilerinin durumunda gözle görülür bir iyileşme başladı. Fransız İhtilali'nden sonra Avrupa'da Yahudilere karşı daha olumlu bir tavır gelişti. Pek çok Avrupa

ülkesinde Yahudiler artık geleneksel yerleşim yerleri dışında ikamet edebilme, ticaret ve sanayide serbestçe çalışabilme, çocuklarını devlet okullarına gönderebilme, özel kıyafetler giymeye zorlanmama gibi daha önce sahip olmadıkları pek çok yeni haklar elde ettiler. Bu rahat ortam onların Yahudilik anlayışını etkiledi. Yahudilik ve Yahudi kimliği ciddi kırılmaya ve bölünmeye yol açtı. Çağdaş Yahudi Mezhepleri İkinci Mabet Dönemi sonlarına doğru yaşanan iç çekişmeler, Filistin'deki Yahudiler arasında birçok mezhebin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Hıristiyanlık öncesi ortaya çıkan Yahudi grupları şunlardır: Ferisiler, Sadukiler, Essenîler ve Zealotlar. Günümüz Yahudileri Ortodoks, Reformist, Muhafazakâr ve Yeniden Yapılanmacı gruplar. Bunlardan başka Siyonizm, dünya üzerinde dağılık vaziyette bulunan Yahudi halkını Filistin'de tekrar bir araya getirmeyi ve bağımsız bir ulus devlet kurmayı hedefleyen bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Ultra- Ortodoks bazı Yahudi gruplar, Siyonizm'e sert tepki göstermiştir. Bunlar, Mesih gelmeden kurulduğu için İsrail Devleti'ni tanımazlar.

YAHUDİLİK: İNANÇ, İBADET VE GELENEKLER İNANÇ ESASLARI

Yahudilik, bugün Orta Doğu diye adlandırılan coğrafyada gelişmeye başladığı dönemde insanlar çok tanrılı bir inanca mensuptu. Yahudilik, diğer dinlerden farklı olarak tek Tanrı inancını savundu. Tek Tanrı inancına vurguya rağmen, Yahudi kutsal kitabı Tevrat incelendiğinde, Yahudiliğin inançtan çok uygulamaya dayalı bir din olduğu görülür. Yahudiliğin İslâm'daki gibi bağlayıcı ve değişmez bir amentüsü yoktur. Yahudilik inançtan çok uygulamayı öne çıkaran bir dindir. Tevrat'taki "On Emir" pek çok Yahudi din bilgini tarafından Yahudiliğin temelini oluşturan prensiplerin özeti kabul edilmiştir. Peygamber, melek, ahiret, mesih, seçilmişlik, kutsal toprak ve benzeri öğretiler dine önemli bir yer tutmaktadır. Ancak söz konusu emir ve yasaklar birer iman esası olmaktan çok pratik hayata yönelik düzenlemelerdir. Tevrat'ta bağlayıcı ve değişmez inanç esasları yer almaz. Yahudi kelamcısı Musa b. Meymûn, bu belirsizliği gidermek için Hristiyanlık ve İslâm'daki inanç sistemlerinden de yararlanarak on üç esastan oluşan bir Yahudi Amentüsü hazırlamıştır. Her bir maddesi "kesin olarak inanırım ki" diye başlayan bu prensipler, Tanrı, vahiy, peygamberlik, kutsal kitap, ilahi yargı, mesihçilik ve ahiret inançlarına yer vermektedir. Tanrı İnancı Tanrı inancı Yahudilikte önemli bir yer tutar. Tevrat'ta Tanrı'nın varlığı ve mahiyetinden ziyade, teklifi üzerinde durulur. Yahudilikte Tanrı için birden çok isim kullanılır. Bunlar arasında Yehova ve Elohim ismi en meşhurlarıdır. Yahudi Kutsal Kitabı'nda Tanrı, çoğunlukla insan biçimci (antropomorfizm) kavramlarla tasvir edilir. Ona mekân ve beşeri özellikler atfedilir. Melek İnancı Melek kavramı vardır, ancak meleklere iman Yahudi inanç esaslarından biri değildir. Melekler, Tanrı'dan ayrı birer varlık olarak da görülmez. Kimi yerde melek bizzat Tanrı'nın kendisi, kimi yerde ise bir adamdır. Örneğin, Musa'ya melek yanan çalıda görünür. Fakat devamında Musa'nın melekle değil, Tanrı'yla konuştuğu anlaşılır. Peygamber İnancı Yahudi Kutsal Kitabı'nda peygamberi ifade etmek için, nevi/nebi, roe ve hoze gibi farklı kavramlara rastlanır. Nevi/Nebi, İbrahim ve Musa gibi Tanrı'yla aracısız konuşan ve vahiy alan kimseler için kullanılır. Roe ve hoze ise gelecekte haber veren ve Tanrı'nın işleri konusunda halka danışmanlık yapan seçilmiş kişilerdir. Üç bölümden oluşan Yahudi kutsal kitabı Tanah'ın ikinci bölümü Neviim (Peygamberler)'dir. Bu bölümde peygamberlerin hayatları ve onlara atfedilen kitaplar yer alır. Yahudi inancına göre peygamberlik, İbrahim'le başlar, Musa'yla zirveye çıkar ve Malaki'yle son bulur. Kutsal Kitap inancı Geleneksel Yahudilikte Tevrat, yazılı ve sözlü olmak üzere iki kategoride ele alınır. Türkçe'de Eski Ahit (Eski Ahit tabirini Hristiyanlar kullanmaktadır) olarak bilinen yazılı metinler, Tanah adıyla anılır ve üç bölümden oluşur. Kutsal kitap külliyatının en önemli kısmını Musa'ya verildiğine inanılan Tevrat oluşturur. Tevrat, Dünya'nın başlangıcından Musa'nın ölümü ve gömülmesine kadar geçen döneme ait tarihî bilgilerle, Musa öğretisini oluşturan dinî, ahlaki ve hukuki hükümleri içerir. Yahudi inancına göre, Musa'ya indirilen Tevrat Babil sürgünü esnasında kaybolmuştur. Bugünkü Tevrat, Ezra tarafından oluşturulmuştur. Bu özelliği dolayısıyla Ezra, ikinci Musa olarak görülmüştür. Hatta "Musa daha önce gelmeseydi, Tevrat mutlaka Ezra'ya verilir" denilmiştir. Ahiret İnancı Tevrat'ta öldükten sonra dirilme ve ahirete iman açıkça yer almaz. Ahiret hayatıyla ilgili ayrıntılı bilgiler Talmud'da anlatılır. İlk Yahudi mezheplerinden olan Ferisiler ve Sadukiler, ahiretin varlığı konusunda farklı düşünürler. Talmud'u şerh kaynak olarak kabul eden Ferisiler, ahirete imanı inanç esaslarından birisi kabul ederler. Tevrat'ın dışında otorite kabul etmeyen Sadukiler ise öldükten sonra dirilmeye ve ahirete inanmazlar. Bazı reformcu ve aydınlanmacı Yahudiler, ruhun ölümsüzlüğünü kabul etmekle birlikte, yeniden dirilişi reddederler. Tanrı'nın merhametiyle bağdaşmadığı gerekçesiyle, cehennemi de kabul etmezler. Mesih İnancı Mesih, ilahi kökenli ve olağanüstü güçlere sahip olduğu düşünülen bir kurtarıcıdır. Mesih inancı, birçok dine vardır. Mesih beklentisi, genellikle insanların zor durumda kaldıkları ve bir çıkış yolu bulamadıkları dönemlerde daha belirgindir. Kutsal Kitap'ta Mesih kavramı, bir peygamber ya da baş kâhin tarafından yağlanarak kral atanan kişiler için "yağla meshedilmiş" anlamında kullanılır. Tanrı tarafından özel bir görev için seçilen kişilere de bu unvan verilir. Yahudilikte "karizmatik kurtarıcı" anlamında Mesih inancının ortaya çıkışı oldukça geç bir döneme rastlar. MS 70 yılında Roma İmparatorluğu'nda yaşadıkları sorunlar, Yahudilerin kurtarıcı beklentisini güçlendirmiştir. Bu dönemde Kudüs işgal edilmiş, Mabet yıkılmış ve Yahudiler sürgüne gönderilmiştir. Bu sürgünden sonra Yahudiler, 1948'de İsrail devleti kuruluncaya kadar başka milletlerin egemenliği altında yaşamışlardır. Ahit ve Seçilmişlik İnancı Yahudilik bir ahit (sözleşme) dinidir. Tevrat'a göre Tanrı'nın yasalarını yerine getirmeyi sadece Yahudilerin ataları kabul etti. Tanrı onlarla bir ahit yaptı. Bu ahit gereği onlar, Tanrı'nın emirlerine uyacaklar ve yeryüzünde onun iradesinin temsilcisi olacaklardır. Bunun

karşılığında Tanrı, onları diğer milletlerden ayırıp seçecek ve onlara ayrıcalıklı haklar verecektir. Seçilmişlik düşüncesi, Yahudilerin her türlü baskı ve zorlama karşısında millî ve dinî kimliklerini korumalarını sağlamıştır. Bu sayede onlar, defalarca sürgüne gönderilmelerine rağmen, yeniden toparlanabilmeyi ve kendi topraklarına dönebilmeyi başarmışlardır. Kutsal Toprak İncancı Tevrat'ta süt ve bal akan yer olarak anlatılan kutsal toprakların Yahudi inancında önemi çok büyüktür. Tanrı, milletler arasından seçip ahitleştiği İsrailoğullarına yeryüzünün merkezi kabul ettikleri Filistin topraklarını vermiştir. İbrahim'e ve soyuna vadedilen bu toprakların Yahudiler için anlamı, yeryüzünde Tanrı'nın kutsallığının ve hükmünün geçerli olduğu yegâne yer olmasıdır. Dünyanın diğer toprakları ise kirlilik ve ölümlü özdeşleştirilir. İbadetler ancak bu topraklarda doğru şekilde yerine getirilebilir. Musa'ya gelen vahiylerin bir kısmı kutsal topraklarla ilişkilidir. Bu yüzden Yahudilik, bütün kurum ve kurallarıyla tam olarak bu topraklarda yaşanabilir.

YAHUDİLİKTE İBADETLER

Yahudilikte ibadet mabet merkezlidir. Mabet denilince kastedilen Süleyman tarafından yaptırılan Kudüs'teki Mabet'tir. İbadetler, günlük, haftalık ve yıllıktır. Günlük ibadetler; sabah, ikindi ve akşam olmak üzere günde üç vakittir. Bu vakitlerde ibadet etmek, her Yahudi için zorunludur. Cumartesi haftalık ibadet günüdür. Bu günde Yahudiler yalnızca ibadet ederler, başka hiçbir iş yapmazlar. Yıllık ibadetler, Yahudilerin dinî ve millî bayramlarıdır. Yahudilikte ibadet üç yolla yapılır: Dua, Tevrat çalışması ve dinî emirleri uygulama. Yahudi ibadetlerinin temelini dua oluşturur. Tanrı, dua ve ibadetlerin kabulünü tümüyle iyi niyet ve davranışlara bağlamıştır. İbadetler, bireysel veya cemaatle yapılabilir. Mabet dönemindeki kurbanlara karşılık gelmektedir. Günlük ibadetlerin temelini "Şema Yisrael" (Dinle İsrail) duası ile Amida oluşturur. Cumartesi (Şabat) haftalık ibadet günüdür. Bu günde Yahudiler hiçbir iş yapmazlar. Bunun nedeni Tanrı'nın dünyayı altı günde yaratmış ve yedinci gün, yani Cumartesi günü dinlenmiş olmasıdır. Tanrı bu günü Yahudiler için dinlenme ve ibadet günü ilan etmiştir. Bu günde hiçbir iş yapılmaz. Cumartesi çalışma yasakları, Cuma akşamı gün batımında başlar, Cumartesi akşamı sona erer. Yahudilerin dinî ve millî bayramlarıdır. En önemli Yahudi bayramları Dinî ve Millî Bayramlar şeklinde ikiye ayrılır. Dinî Bayramlar şunlardır: Yahudi takviminde yılbaşı kabul edilen Roş Haşana, en önemli tövbe ve bağışlanma günü olan Yom Kipur, en önemli Hac bayramları olan Sukkot, Fısıh ve Şavuot, Tevrat'ın yıllık hatim günü olan Simha Tora bayramı. Millî bayramlar ise Işıklar bayramı olarak da bilinen Hanuka, neşe ve eğlence bayramı olan Purim en önemlileridir.

BAZI ÖRF VE ADETLER

Yahudilikte hayatın her alanını kuşatan emir ve yasaklar bulunmaktadır. İnsan yaşamı, doğumdan ölüme kadar dinle iç içedir. Beslenme kurallarından giyim kuşama, erkek çocukların sünnetinden evlilik ve boşanmaya kadar hayatın her alanında dinî kurallar egemendir. Sünnet Erkek çocukları dinî kurallara göre sekizinci günde sünnet edilir. Sünnet, Tanrı ile yapılan ahde bağlılığın sembolü kabul edilir. İlk kez İbrahim tarafından uygulanmıştır. Bar Mitzva ve Bat Mitzva Dinî kurallarla mükellef olma yaşını ifade eden "Bar Mitzva" şeriatın oğlu, "Bat Mitzva" ise şeriatın kızı demektir. Mükellef olma yaşı erkeklerde on üç, kızlarda on ikidir. Erkek çocuklar için sinagogda dinî bir tören düzenlenir. Beslenme Yasaları Yahudilikte helal-haram konusunun günlük hayatta en yoğun karşılaşıldığı konuların başında beslenme yasaları gelir. "Koşer" olarak adlandırılan beslenme yasaları, dinen yenilmesine izin verilen gıdalar ve bunlarla ilgili kuralları ifade eder. Evlilik ve Boşanma Yahudilikte evlilik dinsel nitelikte olup teşvik edilmiştir. Evlilik işlemleri iki bölümden oluşur. İlki, söz kesme ve nişan töreni; ikincisi ise evlenme törenidir. Yahudilikte hoş karşılanmasa da boşanmaya izin verilmiştir. Ölüm ve Cenaze Merasimi Yahudilikte insanların ölümlü oluşunun sebebi, Âdem ve Havva'nın işlediği ilk günahıdır. Ölüm, bir son değil, hayatın başka bir safhasına geçiştir. Ölüm döşeginde itiraf, ahiret hayatına geçiş için önemlidir. Ölünün bedeni dinî bakımdan kirliliği için cesede dokunulmaz. Dokunan kimse yedi gün kirliliği sayılır ve usulüne uygun temizlenmesi gerekir. Ölü için yas tutmanın önemli bir yeri vardır.

HRİSTİYANLIK (TARİHSEL SÜREÇ)

Hristiyanlık, Filistin bölgesinde doğan, öзде tek tanrılı olmakla birlikte sonradan üçlü tanrı anlayışına yer veren, vahye ve kutsal kitaba dayanan ilahi kaynaklı bir dindir. Grekçe “khrıstos” kelimesine dayanan Hristiyan sözü “kutsal yağ ile ovulmuş, kutsanmış” anlamına gelen İbranicedeki “Maşiah”ın karşılığıdır. Kelime Mesih anlamına gelmektedir. Bu kelimedden “Mesih’e bağlı olan” anlamındaki “khrıstianos” kelimesi türetilmiştir. Batı dillerine christian olarak geçen bu kelime Türkçedeki Hristiyan sözünün karşılığı olarak kullanılmaktadır. Hristiyan adı ilk kez Hz. İsa’nın dünyadan ayrıldığı tarihten sonra miladi kırklı yıllarda Antakya’da Hz. İsa’ya inananları belirtmek için kullanılmaya başlanmıştır. “Mesih’in takipçileri, taraftarları” anlamında Hz. İsa’ya inananları belirtmek için ortaya çıkan Hristiyan adı kilise tarafından benimsenmiştir. Terim olarak Hristiyanlık; Hz. İsa’ya ve İncil’e tabi olan bütün Hristiyanların dinine verilen genel bir isimdir. Hristiyanlığın Ortaya Çıktığı Dönemde Filistin Coğrafi Durum Hz. İsa Filistin bölgesinde doğmuş ve mesajını ilk kez bu bölgede yaymaya çalışmıştır. İsa’nın doğduğu yıllarda Filistin bölgesinde Yahuda, Samariye ve Galile olmak üzere üç eyalet bulunuyordu. Yahuda eyaleti Filistin’in güneybatısında Davut’un kraliyetinin hâkim olduğu bölgeydi. Bu eyaletin başkenti Kudüs’tü. Kudüs’ün kuzeybatısında meşhur Kudüs Mabedi bulunuyordu. Bu mabet MÖ 586 yılında Babil Kralı Buhtunnasr tarafından yıkılmış ve Yahudiler Babil’e sürgün edilmişti. Daha sonra yeni mabet inşaatı başlamış, fakat eski mabedin ihtişamı sağlanamamıştı. MÖ 20 yılında Kral Hirodes görkemli bir mabet yapmaya başlamışsa da bu mabet MS 63 yılında tamamlanamamıştı. İsa’nın mesajını yaymaya çalıştığı sırada mabedin inşası sürüyordu. Kudüs Mabedinin karşısında Zeytin Dağı yükseliyordu. Kudüs’ün 10 km güneyinde Beytlehem kasabası bulunuyordu. Yahuda eyaletinin sakinleri Yahudi idi. Kudüs, Yahudiliğin merkeziydi. Bu bölgede İbranice konuşuluyordu. Samariye eyaleti Yahuda ve Galile arasında yer alıyordu. Samariye İsrail kraliyetinin başşehriydi. Şehir sakinlerinin çoğu Yunanlı, Romalı ve Suriyeli idi. Galile eyaleti Filistin’in kuzey bölgesinde yer alıyordu. Bu eyalette yaşayanların büyük çoğunluğu Yahudi idi ve halk Aramice konuşuyordu. Bölge uzun süreden beri Yunan medeniyetinin etkisinde kaldığından eyalette Yunanca da yaygındı. Siyasi Durum Filistin, tarih boyunca istilalara maruz kalmış bir bölgedir. Tarihte, Babil Sürgünü olarak meşhur olan Buhtunnasr’ın Filistin’i işgali ve Yahudileri Babil’e sürgünü gibi olaylar sıkça vuku bulmuştur. MÖ 332 yılında Büyük İskender Filistin’i işgal etmiştir. Bu işgalle birlikte Yunan medeniyeti bölgede etkisini göstermiş, Yunanca halk arasında yayılmıştır. Bölgede Yahudiler, MÖ 135-104 yılları arasında I. Hirkan başkanlığında bir devlet kurmuş, bu devleti yaşatabilmek için Roma İmparatorluğu’ndan destek isteyen Yahudilere, Roma ancak MÖ 63 yılında cevap verebilmiştir. İsa zamanında bölgede Pontius Pilatus (MS 26-36) vali olmuştur. Valiler siyasi, askerî ve ekonomik birçok yetki kullanmıştır. Ancak Yahudilerin özel mahkemeleri de bulunmuştur. Gerekli durumlarda vali bu mahkemelere müdahale etmiştir. Dinî Durum Hz. İsa’nın mesajını yaymaya başladığı günlerde Filistin bölgesinde hâkim olan din Yahudilikti. Yahudiliğin monoteist Tanrı karakteri halk arasında belirgindi. Yahudiler kendilerini Tanrıyla ahit yapmış bir millet olarak görüyor ve bundan dolayı da seçilmiş millet olduklarına inanıyorlardı. Yahudi kutsal kitabı Tanrı Yehova ile Yahudi toplumu arasında yapılan bir “ahit” meydana getiriyordu. Bu ahit, Tora olarak adlandırılan Tevrat’ın ilk beş kitabını oluşturuyordu. Tora, Sina Dağı’nda Tanrı’dan Hz. Musa’ya bildirilen dinî inanç ve esasları içeriyordu. İsa zamanında Ferisîler, Sadukîler, Zealotlar ve Esseniler gibi çeşitli dinî gruplar bulunuyordu. Ayrıca Hristiyanlığın doğduğu coğrafyada Grek, Roma, Helenistik ve Pagan (politeist = çok tanrılı) kültürleri de yaşıyordu. Hristiyanlıkta Hz. İsa İncillerde İsa için Rab, Kral, Yahudilerin Kralı, Mesih, Allah’ın kuzusu, Âdem oğlu, Yusuf oğlu, Davut oğlu gibi nitelendirmeler yapılmasının yanında onun kudretli bir peygamber olduğu ifade edilmektedir. Bunun yanında İsa için hem “Allah’ın Oğlu” hem de “İnsanoğlu” deyimleri kullanılmakta, bu ifadeler Hristiyanlıkta İsa’nın şahsiyeti konusunda büyük bir karışıklık meydana getirmektedir. Hristiyanlık Hz. İsa ile ilgili inanç ve anlayışlar üzerine kurulmuş bir dindir. Hz. İsa’nın kimliği, tabiatı ve mesajı Hristiyanlık tarihi boyunca çok tartışılmış, bu konuda sayısız eser yazılmıştır. Ancak onun hayatına, özellikle çocukluk ve gençlik yıllarına dair birinci derece kaynaklar oldukça sınırlı kalmıştır. Çünkü Hristiyanlık teolojisinde İsa’nın dünyevi hayatından çok ölümü, dirilmesi ve semaya yükselişi önem taşımıştır. Yahudiler, İsa’nın Mesihlik iddiasında bulunduğunu, milleti kandırdığını, vergi verilmesini engellediğini iddia ederek Roma Valisi Pilatus döneminde çarmıha gerilmesine yol açmışlardır. İsa yargılandıktan sonra Cuma günü çarmıha gerilmiş, mezara

konulmuş, ancak Pazar günü kabre gelenler onun mezarının boş olduğunu görmüşlerdir. İncillere göre İsa ölümünden üç gün sonra dirilmiş, kırk gün havarileri ile birlikte yaşamış ve daha sonra semaya yükselmiştir. İsa'nın tebliğ ettiği Hristiyanlık sonradan Pavlus'un yorumlarıyla şekillenmiştir. Sonraki yüzyıllarda Hristiyanlar, dinî inançlarını İncillerden çok, onun yazılarına dayandırmıştır. Pavlus, İsa Mesih'i dinin merkezine koyarak, İsa'nın haça gerilmesine ve tekrar dirilmesine odaklanmıştır. Pavlus, İsa'nın, yalnızca bir insan değil, Tanrı'nın kudreti ile diriltilmiş bir "mesih" olduğunu vurgulamıştır. Pavlus'un bu yorumundan sonra Hristiyanlık tarihinde İsa'nın tabiatı, yani insan mı yoksa ilah mı olduğu konusu asırlarca tartışılmış, 325 İznik, 431 Efes ve 451 Kadıköy konsillerinde alınan kararlarla insani ve ilahi olmak üzere iki tabiatı fakat bir tek şahsiyeti olduğu, Tanrı'nın oğlu olması hasebiyle teslisin bir unsurunu teşkil ettiği resmen tasdik ve ilan edilmiştir. Bundan böyle Hristiyanlıkta İsa Tanrı'nın bedenleşmiş kelamı olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle Hristiyanlar İsa'ya "Tanrı oğlu, Rab, Mesih" unvanlarını vermiştir. Pavlus "asli suç" kavramını geliştirmiş, bu konuya büyük önem vermiş, Hristiyanlıkta bu konu üzerinde inanç geliştirmiştir. "İsa'nın ölümü"; bütün insanlığın günahına kefaret olmak üzere, kendini kurban etme; İsa'nın yeniden dirilişi ise bu kefaretin, ölüm ve günah üzerindeki zaferi olarak değerlendirilmiştir. Âdem ve İsa, insanlığın iki önemli temsilcisi sayılmıştır: Biri, insanlığa günahı getirmiş; diğeri, bu günahı giderecek yolu göstermiştir. Bu yol ise vaftizdir. İnsan vaftiz olarak İsa'nın ölüm ve yeniden dirilişi ile kendini bütünleştirir ve ancak o zaman kurtulabilir. İslam'da Hz. İsa Kur'an'da ağırlıklı olarak Âl-i İmran, Mâide ve Meryem surelerinde İsa'nın doğumunun müjdelenişi, dünyaya gelişi, tebliği, mucizeleri, dünya hayatının sonu ve Allah katına yükseltilişiyle ilgili bilgiler vardır. Kur'an, Hz. Âdem'den başlayarak Hz. Muhammed'e kadar süre gelen bir peygamberlik zincirinden söz eder. Bütün peygamberler Allah'tan vahiy almış ve insanlığa tevhit inancını öğretmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Kur'an'da Hz. İsa, tevhit inancından başka bir inanca bağlı olmayan bir kul ve İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerden biri olarak kabul edilmiştir. Kendisine Allah tarafından kitap verildiği, Tevrat'ı tasdik ettiği, kavmine namazı ve zekâtı emrettiği belirtilmiştir. Bunun yanında Hz. İsa'nın Allah'tan bir kelime, bir ruh oluşu, peygamberliği ve mucizeleri, Ruhü'l Kudüs ile desteklenmesi, Hz. Muhammed'i müjdelemesi gibi bilgiler de verilmiştir. Mucizevi biçimde dünyaya gelen Hz. İsa'nın babasız dünyaya gelişi Âdem'in yaratılışıyla karşılaştırılmıştır. Ona ölüleri diriltmek, körleri, sağrıları, hastaları ve yaralıları iyileştirmek, gaybdan haber vermek gibi çok sayıda mucize verildiği bildirilmiştir. Kur'an'a göre Hz. İsa, Hristiyanlıktaki teslis anlayışını açıkça reddetmiştir. Kur'an'da yer alan bilgilere göre Hz. İsa hiçbir zaman kendisinin tanrı edinilmesini istememiştir. O, bir peygamber olarak insanları, Allah'a kulluğa davet etmiştir. Hz. İsa'ya verildiği belirtilen İncil, kendinden önceki hak kitap olan Tevrat'ı doğrulamış, Tevrat'ın getirdiği hususları ihya ederek, onun hükümlerini teyit etmiştir. Kur'an, Hz. İsa hakkında verdiği bilgilerde, özellikle onun beşer oluşuna vurgu yapmaktadır. Hristiyanlarca inanılan biçimiyle İsa'nın uluhiyeti ya da üçlü tanrı (teslis) şeklindeki uluhiyetin bir parçası olma durumu reddedilmektedir. Bunun yanında onun Allah'ın kulu ve elçisi oluşu öne çıkarılmakta, ortaya koyduğu olağanüstü durumlar İslam'ın peygamberlik anlayışı çerçevesinde mucizeler olarak değerlendirilmektedir. Hristiyanlığın Doğuşu ve Gelişmesi Hz. İsa'nın tebliğ ettiği din başlangıçta Yahudiliği islah hareketi olarak algılanmıştır. Bu dönemde Hz. İsa'ya ilk inananlar Yahudiler olmuş ve Yahudiliğin gereklerine uymuşlardır. Hristiyanlık, başlangıçta Hz. İsa etrafında gelişen bir "Yahudi Mesihî hareketi"dir. Hz. İsa'nın davetine uymak istemeyen Yahudiler çarmıh olayının gerçekleşmesine neden olmuşlar, Yahudiler, Mesih'in çarmıhta ölemeyeceğini ileri sürerek Hz. İsa'yı Mesih olarak kabul etmemişler, Hristiyanlar ise daha sonra bu çarmıh olayına dayanan çeşitli inançlar geliştirmişlerdir. Pavlus'un Hristiyanlıktaki Yeri Önceleri Yahudiliğin bir mezhebi olarak görülen Hristiyanlık Hz. İsa'nın havarilerinin arasına sonradan giren Pavlus'un yorumlarıyla Yahudilikten ayrı bir din olarak gelişmiş ve şekillenmiştir. Çünkü sonraki yüzyıllarda Hristiyanlar, dinî inançlarını İncillerden çok, Pavlus'un yazılarına dayandırmıştır. Pavlus, İsa Mesih'i dinin merkezine koyarak, İsa'nın haça gerilmesine ve tekrar dirilmesine odaklanmış; İsa'nın, yalnızca bir insan değil, Tanrı'nın kudreti ile diriltilmiş bir "mesih" olduğunu ileri sürmüştür. Hristiyan inancının merkezinde yer alan bu inanç etrafında değişik görüşler geliştirilmiştir. Bu değişik görüşler bölünmelere yol açmış; tartışmalar, konsil adı verilen toplantılarda karara bağlanmış, sonuçta Hristiyanlık içinde çeşitli mezhepler ortaya çıkmıştır. Hristiyanlık tarihinde Pavlus'un önemi, İsrailoğullarına özgü bir dinden evrensel mesajı olan bir dine geçiş yapmış olmasıdır. Pavlus'la birlikte kilise evrenselci bir mesajı benimsemiştir. Bundan sonra Hristiyanlık hem coğrafya hem de doktrin olarak Filistin dışına taşmıştır. İlk Fikir Ayrılıkları, Konsiller ve Bölünmeler Hz. İsa'nın havarilerinin ilk vaazından (MS 30) 313 Milan Fermanı'na kadar uzanan yaklaşık üç asırlık süre Hristiyanlığın ilk büyüme ve yayılma dönemidir. Pavlus, İsa Mesih'i dinin merkezine koyarak, İsa'nın haça gerilmesine ve tekrar dirilmesine odaklanmış; İsa'nın, yalnızca bir insan değil, Tanrı'nın kudreti ile diriltilmiş bir "mesih" olduğunu ileri sürmüştür. Hristiyan inancının merkezinde yer alan bu inanç etrafında değişik görüşler geliştirilmiştir. Bu değişik görüşler bölünmelere yol açmış; tartışmalar, konsil adı verilen toplantılarda karara bağlanmış, sonuçta Hristiyanlık içinde çeşitli mezhepler ortaya çıkmıştır. 1054 yılında Hristiyan dünyasında önemli bir bölünme gerçekleşmiştir. Bu tarihte Roma Kilisesi "Katolik"

(Evrensel), Bizans Kilisesi Ortodoks (Öze bağlı) adıyla anılmaya başlamıştır. XVI. yüzyılda Martin Luther'in öncülüğünde (ö. 1546) gerçekleşen reform hareketi ile Hristiyanlıkta Protestan hareket ortaya çıkmıştır. Hristiyan birliğini (Ökümenizm) sağlamaya yönelik çeşitli girişimlere rağmen Hristiyanlık bugün Katolik, Ortodoks ve Protestan kiliselerinden oluşan üç büyük mezheple birlikte çok sayıda tarikat ve küçük mezhepten meydana gelen çeşitli cemaatlere ayrılmış durumdadır.

HRİSTİYANLIĞIN TEMEL İNANÇ ESASLARI Geleneksel Hristiyan amentüsü, zaman içinde şekillenmiş olup şu şekilde formüle edilmiştir: “Ben Tanrı’ya, Kudretli Baba’ya; ve O’nun biricik oğlu Rab İsa’ya, Bakire Meryem ve Kutsal Ruh’tan doğmuş olduğuna, Pilatus zamanında çarmıha gerildiğine, öldüğüne ve gömüldüğüne, üçüncü gün ölümler arasından dirildiğine, göklere yükseldiğine, Baba’nın sağında oturduğuna, Oradan ölümleri ve dirileri yargılamak üzere ineceğine; ve Kutsal Ruh’a, Kutsal Kilise’ye, günahların bağışlanacağına, ölümlerin dirileceğine, sonsuz hayata inanırım.” şeklindeki genel Hristiyan amentüsü etrafında meydana gelen bu inanca kısaca üçleme ya da teslis denilmektedir. Hristiyan inanç ve ibadetleri de temelde Eski Ahit ve Yeni Ahit’te (yani Tevrat, Zebur ve İncillerde) yer alan birtakım olay ve inanışlara dayanan benzer ve aynı unsurlara dayanmakla birlikte, coğrafyadan coğrafyaya, ülkeden ülkeye, ulustan ulusa, mezhepten mezhebe değişiklikler gösterir. Hristiyanlıkta oldukça fazla ulusal kilise bulunsa da evrensel düzeyde üç büyük mezhep bulunmaktadır: Katolik, Ortodoks ve Protestan mezhepleri. Bu mezhepler, dünyanın değişik yerlerinde görüldüğünden, inananlar aynı mezhepte olsalar da onların birtakım inanç ve ibadetlerinde değişiklikler görülür. TANRI İNANCI: ÜÇLEME (TESLİS, TRİNİTY) Üçleme kavramı Hristiyanlıkta Baba, Oğul ve Kutsal Ruh inancını ifade etmek için kullanılmakta olup mahiyeti bakımından Tanrı’nın birliğini üç ayrı kişilikte, ya da tersine üç ayrı kişilikte bir tek Tanrı’ya inancı anlatmak için kullanılır. Dolayısıyla Hristiyanlık tek tanrılı, yani monoteist bir din niteliğinde olup düalizm veya politeizm gibi ikili ve çoklu tanrıları kabul eden sistemlerden ayrılır. Hristiyanlıktaki bu temel inanç, Matta İncili’ndeki, İsa’nın ölüp üç gün sonra dirilmesinden sonra havarilerine söylediği “Gökte ve yeryüzünde bütün yetki bana verildi. Bu nedenle gidin, bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin; onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh’un adıyla vaftiz edin.” emrine dayanmaktadır. Baba (Tanrı): Hristiyanlığın ilk ve en temel unsuru, Baba’dır. Bu inanç sisteminde Tanrı, Baba olarak nitelendirilir. O, her şeyi yaratır, bilir, görür, ezel ve ebeddir, görülmez, ama Mesih İsa şeklinde görülür. Oğul Tanrı (İsa Mesih): Baba, Oğul ve Kutsal Ruh, özde bir olmakla birlikte, aralarındaki ilişki, konsillerde yapılan tartışmalarda farklı bir biçimde anlaşılmıştır: Baba Tanrı doğmamış, doğurulmamıştır, ama Oğul İsa doğmuş, doğurulmuştur. Kutsal Ruh (Ruhu’l-Kuds): Hristiyanlık inancındaki Üçleme’nin üçüncü unsuru Kutsal Ruh olup, 381 İstanbul Konsili’nde, Baba ve Oğul gibi bir Tanrı olduğuna karar verilmiştir. O, ya hem Baba’dan hem de Oğul’dan, ya da Oğul vasıtasıyla Baba’dan çıkmıştır. Hristiyanlığın Tanrı inancı daha sonra konsil adı verilen dinî toplantılarda tartışılmış ve farklı görüşler ileri sürülmüş; sonuçta da Hristiyanlıkta fikri ve itikadi bölünmeler başlamıştır. 451 Kalkedon (Kadıköy) Konsili’nde, kendilerine Monofizitler denilen, İsa’da insani ve ilahi iki tabiatın birleştiğini, yani tek tabiat oluşturduğunu savunanlar, İsa’nın iki tabiatlı olduğu, yani hem tanrısal hem de insani özelliğinin ayrı ayrı olduğu yönündeki Diyofizit konsil kararını reddettiler. Böylece, Hristiyan dünyasındaki ilk ciddi ve büyük bölünme ortaya çıkmış oldu. Nihayet, 1054’te Roma Papasının İstanbul Patriğini aforoz etmesiyle Doğu Kilisesi Ortodoks, Batı Kilisesi de Katolik adını aldı ve kesin bölünme gerçekleşti. 16. yüzyılda ise Batı Kilisesi bir kez daha bölündü ve Protestanlık Kilisesi ortaya çıktı. Bununla birlikte, her kilise, ayrı birer mezhep özelliği kazandı. İBADETLER Hristiyanlıkta ibadetler günlük, haftalık ve yıllık olmak üzere üç çeşittir. Günlük İbadetler: Doğu ve Batı Kiliselerinde değişik sayılarda yapılır. Ortodoks kiliselerinde günün değişik saatlerinde sekiz kez, Katolik ve Protestan kiliselerinde ise, günün her saatinde yapılabildiği gibi, genellikle sabahleyin güneş doğarken ve akşama doğru olmak üzere günde iki kez, kiliselerde cemaatle veya ev ve iş yeri gibi yerlerde ferdi olarak yapılabilmektedir. Haftalık İbadetler: Pazar günü sabah ve akşamleyin yapılan Ekmek-Şarap ayini, haftalık ibadettir. Hristiyan geleneğinde Pazar günü, “Tanrı’nın Günü” olarak kabul edilir. Hristiyanlar, ilk yıllarında Yahudiler gibi Cumartesi gününü “Rabbin Günü” diye kabul ederlerken, İsa’nın ölüp üç gün sonra, Pazar günü dirildiğine ve kendilerine görüldüğüne inandıkları için Pazar gününü kutsal gün olarak kabul etmişler ve en önemli ibadetlerini, Evharistiya ayinini Pazar günleri yapmaya başlamışlardır. Yıllık İbadetler: Noel ve Paskalya dönemlerinde yapılan ibadetlere denilir. Hristiyan dünyasında evrensel olarak Noel, Paskalya ve Paskalya Yedisi yıllık bayramlar biçiminde kutlanmaktadır. Bu bayramların kutlanış tarihleri ve içerikleri ülkeden ülkeye ya da mezhepten mezhebe farklılık arz etse de Hristiyan hayatında çok önemli yere sahiptir. SAKRAMENTLER-AYİNLER “Kutsal olan” anlamına gelen Sakramentler 7 tane olup ilk ikisi bütün mezhepler tarafından kabul edilmekle birlikte son beş tanesini Protestanlar sadece gelenek olarak kabul ederler ama şart olarak kabul etmezler. Vaftiz: Hristiyan olmak ya da bir mezhepten diğerine geçmenin ilk şartı, vaftiz olmaktır. Asli suçtan kurtuluş, yeniden diriliş anlamında,

Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına papaz tarafından, vaftiz olacak kişinin kutsanmış suya daldırılması, batırılması ya da üzerine suyun sepelenmesi veya dökülmesi şeklinde, kilisede gerçekleştirilir. Vaftizsiz ölen kimse, inanca göre, günahkâr ölmüş demektir. Bütün kiliselerce kabul edilen en temel ilkedir. Evharistiya (Komünyon, Ekmek-Şarap Ayini): Evharistiya, İncillerde anlatıldığı gibi, İsa'nın çarmıha gerilmeden önce, on iki havarisıyla birlikte yediği son akşam yemeğinin anısına yapılır. Konfirmasyon (Kuvvetlendirme) Ayini: Vaftiz edilmiş çocuğun, kilisedeki vaftiz odasında papaz tarafından kutsanmış bir yağla bedeninin değişik yerlerinin yağlanmasıdır (Konfirmasyon dâhil aşağıdaki sakramentleri Protestanlar kabul etmezler.). Günah İtirafı: Günah işleyen kimsenin günahlarını, kilisede papaza, özel bir odada itiraf edip bağışlanmasını dilemesi ve papazın da günahı affedip, tövbeyi kabul etmesi biçiminde gerçekleştirilir. Son Yağlama: Kutsanmış yağın, şifa bulma, günah affı ve rahat ölmek gibi amaçlarla hasta kimselere sürülmesi ayinidir. Rahip Takdisi: Kilise görevlerinde bulunacak diyakos, papaz ve piskoposların kutsanması ayini olup, piskopos tarafından yapılır. Nikâh: Evlenmek isteyen çiftlerin, kilisede yapılan nikâh töreni. İsa ile kilise arasındaki bağı simgeler.

HRİSTİYAN MEZHEPLERİ

Günümüzde Hristiyanlık, inanç ve uygulama bakımından farklı özelliklere sahip mezhepler hâindedir. Çünkü Hristiyanlar başlangıçtan itibaren dinî görüş ayrılıkları yanında siyasi ve ekonomik nedenlerle bölünmelere maruz kalmışlardır. Günümüzde de varlığını devam ettiren Hristiyan mezheplerini dört ana grupta ele alıyoruz: Bunlar; İlk Dönem Doğu Kiliseleri, Ortodoks mezhebi, Katolik mezhebi ve Protestan mezhepleridir. İlk Dönem Doğu Kiliseleri Günümüzde varlığını devam ettiren ilk dönem Doğu kiliselerinden biri 431 yılında gerçekleştirilen Efes Konsili'nde aforoz edilen Nestorius ve taraftarlarının mensup olduğu ve Nesturiler adıyla anılan mezheptir. Nesturiler günümüzde İran, Irak, Suriye, Hindistan, Çin ve ABD'de yaşamaktadırlar. İsa Mesih'in insani ve ilahi iki tabiata sahip olduğuna inanmalarından dolayı Süryanilerden ayrılırlar. Ayrıca kiliselerinde resim heykel bulundurmazlar. Bu yüzden onlar, "Doğu'nun Protestanları" olarak da anılırlar. İkincisi de 451 Kadıköy Konsili'nde aforoz edilen ve Monofizit adıyla anılan mezheptir. Günümüzde Ermeniler, Süryaniler, Kıptiler ve Habeşiler bu geleneğe bağlıdır. 38 yılından itibaren Hristiyan olmaya başlayan Süryaniler ilk dönemlerde Antakya'yı merkez edinmişlerdir. Onlar, Hristiyan olmalarını Havarî Petrus, arkadaşı Tomas ve Aday'a dayandırılırlar. İsa'nın tek tabiata sahip olduğu görüşünü benimsedikleri için Bizans'ın baskısı altında zor dönemler geçirdiler. Süryaniler İznik, İstanbul ve Efes olmak üzere ilk üç konsilde alınan kararları kabul ederler, daha sonra yapılan konsilleri kabul etmezler. Patriklerini Petrus'un halefi olarak görürler. Ermeni Kilisesi de kendisini havariyel (apostolik) bir kökene dayandırmaktadır. Ancak Ermeni Kilisesi'nin kuruluşu açısından 301 yılı önemlidir. İlk Ermeni Kilisesi Aziz Grigor tarafından Eçmiyazin'de kuruldu. Eçmiyazin, Ermeni Kilisesi'nin merkezidir ve en yüksek ruhani makamı olan katogikosluk orada kurulmuştur. Kilisenin ruhani başkanı kabul edilen "Kategikos" da Eçmiyazin'de oturmaktadır. Mısır'da yaşayan Hristiyanların ezici çoğunluğunu oluşturanlara Kıpti veya Kopt denilmektedir. Monofizit inancı benimseyen Kıptiler kendilerine özgü geleneklere sahiptir. Monofizit kiliselerden biri de Habeş Kilisesi'dir. 1959 yılına kadar Kıpti Kilisesi'nden görevlendirilen patriklerle idare edilen Habeş Kilisesi o tarihten itibaren kendi patrikleriyle yönetilmektedir. Ortodoks Kilisesi Ortodoks mezhebi 1054'teki Doğu-Batı kilisesi ayrışmasında Doğu'da kalan kısmı oluşturmaktadır. Ortodoks; "doğru inanç, doğru görüş" anlamına gelmektedir. Ortodoks mezhebi Rusya, Yunanistan ve Balkanlarda yaygındır. Ortodoks mezhebi piramidal bir hiyerarşik yapıda değildir. İnanç ve ibadet bakımından aynı olmakla birlikte idari yönden birbirinden bağımsız on altı kiliseden oluşmaktadır. İlk 7 konsili kabul eden Ortodokslar, millî kiliseler hâindedir. Ortodoksların eşitler arasında birinci sırada saydıkları Fener Rum Patrikliği İstanbul'dadır. İnanç ve ibadet bakımından aynı olmakla birlikte idari yönden birbirinden bağımsız on altı kiliseden oluşmaktadır. Ortodoks mezhebinde yedi sakrament kabul edilmektedir. Bunlar; Vaftiz, Evharistiya, pekiştirme (konfirmasyon), günah itirafı, papaz takdisi, evlilik ve son yağlamadır. İkonlar, Ortodoks mezhebine mensup bir Hristiyan'ın hayatının hemen her alanında etkisini göstermektedir. Kilise tarihinde de ikon üzerinden ciddi çatışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmalar ve çatışmalar ikonaklasizm (suret kırıcılık) kavramıyla ifade edilmektedir. İkon karşıtı hareket 7. genel konsil sayılan ve Ortodoks mezhebince de kabul edilen II. İznik Konsili'nde (787) ikonların meşruiyetine dair karar alınıncaya kadar sürmüştür. Katolik Kilisesi Katoliklik başında papanın bulunduğu Roma merkezli bir Hristiyan mezheptir. Hiyerarşik bir ruhban sınıfı anlayışına sahip olan Katoliklik İtalya, Fransa, İspanya ve Portekiz gibi Avrupa ülkelerinde ve özellikle Güney Amerika'da yaygın olmak üzere yukarıda adlarını saydığımız ülkelerin sömürgelerinde taraftarlara sahiptir. Papa, Roma piskoposudur. O, İsa'nın yeryüzündeki vekili ve ilk Roma piskoposu sayılan Petrus'un halefi kabul edilmektedir. Katolik mezhebine göre İsa göğe yükselmeden önce yetkilerini Havarî Petrus'a vermiştir. Bu yetki silsile hâlinde Petrus'tan sonra Roma piskoposu yani papa olanlara geçmektedir. Bu yüzden papa bütün Hristiyanların başı olmalıdır. Bütün Hristiyanlar ona itaat etmelidir. Katolik mezhebine göre Papa yanılmazdır. 1870 yılında gerçekleştirilen I. Vatikan Konsili'nde papanın yanılmazlığı inancı kabul edilmiştir. Papa yanılmazdır ancak günahsız değildir. Papa'nın da diğer Katolikler gibi günah itirafında bulunması gerekir. Katolik mezhebinin de diğer Hristiyan mezhepler gibi inancının temelini "teslis" akidesi teşkil eder. Katolik mezhebi tesliste tek cevher ve üç şahıs olduğunu kabul eder. Ancak Kutsal Ruh'un menşei konusunda Ortodoks mezhebinden ayrılır. Batı Kilisesi; Yuhanna İncili'nde geçen ve İznik inanç esaslarında da yer alan "Ruh Baba'dan gelir" ifadesine "filyok" (Oğuldan da) kelimesini ekleyerek Doğu Kilisesi'yle ihtilafa düşmüş ve bu inanç Doğu-Batı ayrılığının en önemli nedenini oluşturmuştur. Katoliklerin filyok

(Oğul'dan da) ekini eklemeleriyle İznik Konsili'nde dogma hâline getirilen “Ruh Baba'dan gelir” ifadesi “Kutsal Ruh Baba'dan ve Oğul'dan gelir” şekline dönüşmüştür. Katolik mezhebinde Meryem kültü son derece önemlidir. Tanrı'nın kurtuluş planında Meryem'in de önemli bir yeri vardır. Meryem, insanların kurtuluşu konusunda aracılık yapar konumdadır. Meryem'e verilen önem Katolik mezhebinin diğer Hristiyan mezheplerini dikkate almadan bu konuda yeni kararlar almasına neden olmuştur. Bu kararlardan biri; Meryem'in de İsa gibi günahsız olduğudur. Katolik mezhebinde geleneğin dindeki konumuna bağlı olarak konsillerin önemli bir yeri vardır. Katolik mezhebi 325 yılında yapılan İznik Konsili'nden başlayarak 1962-1965 II. Vatikan Konsili'ne kadar gerçekleştirilen 21 konsilin hepsini kabul eder. Kutsal Ruh'un konsillerde hazır bulunduğu inancının sonucu olarak konsillerde alınan kararların doğru olduğuna inanılır. Katolik mezhebi, İsa'nın havariler yoluyla piskoposlara tanrısal yetki verdiği inancıyla geleneğe önem verir. Protestanların “Yalnızca Kutsal Metin” anlayışını uygun görmezler. Kutsal kitap ile geleneğin birbirinden ayrı düşünülmemeyeceğine inanarak bu ikisini karşı karşıya getirmek istemezler. Kutsal Kitap kilisede yorumlanır ve açıklanır. Katolik mezhebinde aziz inancı vardır. Kilise yaptıkları hizmetler veya gösterdikleri olağanüstü hâller dolayısıyla bazı insanları aziz ilan eder. Bu kişiler kutsal kişi olmaları hasebiyle insanlara iyilikte bulunabilirler. Bu yüzden insanlar onların resimleri, heykelleri önünde tazimde bulunurlar, onlardan yardım dilerler. Azizlerin kalıntıları da kutsal sayılır ve bu kalıntılara da tazim edilir. Azizlerin kalıntıları maddi ve manevi açıdan şifa vesilesi olarak da kullanılır. Katolik mezhebi; vaftiz, evharistiya, pekiştirme (konfirmasyon), tövbe veya günah itirafı, ruhbanlık, evlilik ve son yağlama olmak üzere yedi sakrament (gizem) kabul eder. Katolik mezhebinin yayılmasında kilise içinde kendine özgü yaşam biçimi ve misyonu olan örgütlerin kurulmasının önemli etkisi olmuştur. Protestan Mezhepleri Günümüz Hristiyan mezheplerinden birini de Protestanlık oluşturmaktadır. Luther Calvin ve Zwingli gibi XVI. yüzyıl Hristiyan reformcuların fikirleri etrafında birçok Protestan mezhep ortaya çıkmıştır. Lutherciler, Reforme Edilmiş Kiliseler, Anglikanlar, Baptistler, Methodistler vb. gruplar Protestan mezhepleri oluşturmaktadır. Reform öncesi kilisenin baskıcı tutumu Avrupa'da Hristiyanların farklı yönelimlere girmesine neden olmuştur. Halk arasında büyücülük ve büyüsel nitelikli inançlar artmıştır. Azizlerin mezarları kutsal mekânlar hâline gelmiş, kalıntıları (kemikleri, dişleri vb.) kutsal sayılarak şifa veren ve cinleri şeytanları kovan nesnelere olarak görülmüştür. Bu yüzden azizlerin kalıntıları, yüksek paralarla el değiştiren eşyalara dönüştürülmüştür. Halk ile İncil arasında kilise vardı. İncil'in yorumu tamamen kiliseye aitti. Kutsal Kitap tercüme edilmiyor, halk anlamıyordu. Rönesans'ın ortaya çıkışı Reform'u da tetiklemiştir. Resim, heykel ve mimarinin gelişmesi, bu alanda müthiş eserlerin meydana çıkması ihtişama önem veren kilisenin maddi ihtiyaçlarının artmasını doğurmuştu. Yeni gelir kaynakları arayışına giren Papa IV. Sixtus, bu ihtiyaçların karşılanması için endüljans uygulamasını genişletmiş, 1476'da Hristiyanların ölen yakınlarının araftaki ruhları için de endüljans satın alabilecekleri kararını aldırtmıştı. Endüljans uygulaması amacını da aşarak Kilise tarafından adeta bir gelir kapısı hâline getirildi. Yukarıda sayılan durumlar genel bir rahatsızlık nedeni olmuştu. 1517 yılında Almanya'da Luther ruhbanların yetkilerini ve endüljansları hedef alan 95 maddelik itirazlarını yazdığı bildirgeyi Wittenberg şatosunun kilisesinin kapısına astı. Luther'in itirazları üç temel ilke etrafında şekillenmiştir: Sola Fide, Sola Gratia, Sola Scriptura. Farklı Protestan mezhepler bulunmasına rağmen Protestanlığın temel özellikleri vardır. Protestanlık her şeyden önce İncil'in otoritesine vurgu yapar. Protestanlar vaftiz ve Evharistiya (komünyon) olmak üzere yalnızca iki sakrament kabul ederler. Vaftizin yapılış şekli ve zamanıyla ilgili aralarında farklılıklar vardır. Protestan mezhepler, ayinlerini yerel dille yaparlar. Vaazları genellikle İncil'den bölümler okuma şeklindedir. Putperest âdeti olarak gördükleri için kiliselerinde ikona, resim ve heykel bulundurmazlar. Kilise görevlileri için evlenme yasağı yoktur.

HINDUİZM

Hinduizm, hâlihazırda bir milyardan fazla inananıyla Hindistan ve Nepal’de yaygın bir dindir. Veda otoritesine dayalı bir geleneği benimseyen Hinduizm, değişik manevi, kültürel ve sosyal yapıları kendi bünyesinde eritebilmiş ve sürekli bir gelişim seyri içerisinde olmuştur. Bundan ötürü sabit öğretilerden ibaret olmayıp, sürekli değişen ve gelişen bir gelenektir. Hindu kelimesi, Hint alt kıtasının kuzey batında, günümüzde Pakistan sınırları içinde bulunan İndus Nehri’nden türemiştir. İlk olarak Farsça kaynaklarda İndus Nehri’nin öte kıyısını ifade etmek için coğrafi bir terim olarak kullanılmıştır. Hinduizm bilim adamlarınca belirli bir kurucusu olmayan, çeşitli köklerden beslenen, muhtelif Hint kültür ve geleneklerini barındıran bir sentez olarak tanımlanır. Hinduizm’de hiçbir dinsel teşkilat veya kurum, yönetim yapısı, tartışılmaz dini otoriteler ya da peygamber bulunmamaktadır. Hinduizm’de, politeist, panteist, monoteist, monist, agnostik, ateist ya da hümanist yaklaşımlar yer almaktadır. Birçok gelenek ve düşünceyi bünyesinde barındırmasından ötürü Hinduizm’in net bir tanımını yapabilmek mümkün değildir. Bu yüzden Hinduizm, bir din, dinî bir gelenek, bir dizi dini inanç ve "yaşam biçimi" olarak tanımlanmıştır. İhtiva ettiği unsurlar dikkate alındığında Hinduizm diğer dinlere benzer şekilde bir dindir. Hinduizm, hem geleneksel bir yaşam biçimi, hem de gelişmiş bir kültürel gelenek ve sosyal bir yapı olarak kabul edilir. Hindular kendi dinî inançları için “ebedî yasa, sonsuz yol veya ezeli din” anlamına gelen Sanatana Dharma ifadesini kullanırlar. Sanatana Dharma kastı veya mezhebi fark etmeksizin bütün Hinduların takip etmesi gereken yolu ifade eder. Bu yol canlılara zarar vermemek, doğruluk, dürüstlük, başkasının malına göz dikmemek, iyi niyet, merhamet, sabır, şefkat, hoşgörü, kendine hâkim olmak, cömertlik gibi hususları içerir. **HİNDUİZM’İN TARİHSEL GELİŞİMİ**

Hinduizm’in kökeni antik çağlara kadar gider. Bu dinin oluşumunda, Hint-Ari ve Harappa-Mohenjadarо kültür ve medeniyetlerinin bileşimi etkin olmuştur. Kuzeydoğu Hindistan’da, sabit bir mekanı olmayan gezginlere (şramana) ait gelenekler, İndus vadisi medeniyeti, yerli kabile inanış ve uygulamaları Hinduizm’in oluşmasında ciddi derecede öneme sahiptir. Hinduizm bütün bunları bünyesinde eriten bir gelenek olarak ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda MÖ altıncı yüzyıldaki Budist eleştirilerle Hinduizm yeniden şekillenmiştir. Daha sonra ise kendini Tanrı yoluna adama anlayışının (bhakti) Hinduizm içerisinde yer edindiği görülür. Kuzey Hindistan’da şekillenen Hinduizm ve ondan ortaya çıkan gruplar bütün Hindistan ve Güneydoğu Asya’ya yayılmıştır. Hinduizm’in tarihsel süreç içerisindeki gelişiminin net bir şekilde anlaşılması için söz konusu dinin kronolojik gelişimi bazı dönemlere ayrılmıştır. Bu dönemler (i) Vedalar öncesi dönem (? – MÖ 1500), (ii) Vedalar dönemi (MÖ 1500 – MÖ 500), (iii) Vedalar sonrası dönem (MÖ 500 – MÖ 200), (iv) klasik Hinduizm dönemi (MÖ 200 – MS 1100), (v) İslam ve Hindu mezhepleri dönemi (MS 1000 – 1856), (vi) modern Hinduizm dönemi (1856 ve sonrası) şeklindedir.

HİNDUİZM’İN KUTSAL METİNLERİ

Hindu kutsal metinleri işitilenler (şruti) ve hatırlananlar (smriti) olmak üzere ikiye ayrılır. Şruti türü eserler tanrıların rişi adı verilen bilgelere aktardıkları ve rişiler tarafından kaleme alınan metinlerdir. Bunlara vahyedilmiş veya ilham edilmiş eserler de denilir. Smriti türü eserler ise nesilden nesile aktarılan ve derin idrak sahibi Hindu bilgelere hatırlama sonucu kaleme alınan kutsal metinlerdir. Hinduların kutsal metinleri arasında Vedalar, Brahmanalar, Aranyakalar ve Upanişadlar şruti kategorisinde; Destanlar, Dharmaşastralar, Puranalar ve Sutralar smriti kategorisinde yer alır. Bu metinlerde tanrılar, kozmoloji, teoloji, felsefe, mitoloji, kurban töreni, yoga teknikleri ve muhtelif ritüeller ele alınır. Otoriter bir yapıya sahip olan bu metinler Hindu inanış ve uygulamaların temelini oluşturur.

HİNDUİZM’DE İNANÇ ESASLARI

Hint kültürünün esaslarından biri, insanların birbirlerinden farklı yetenek, meziyet ve anlama kapasitesi ile yaratıldığı anlayışıdır. Bu farklılık (i) insanın sosyal yapıdaki konumu ve vazifesi (kast sistemi), (ii) hayatın temel gayeleri, (iii) yaşamdaki başlıca aşamalar ve (iv) Tanrı’ya ulaşmada izlenecek yollar (marga/yoga) açısından dörde ayrılır. Bunlardan her biri de kendi içerisinde dörde ayrılmaktadır. Kast anlayışı Hinduizm’in belirgin özelliklerindedir. Rigveda’da ifade edildiğine göre kast sisteminin her bir unsuru Tanrı Brahma’nın değişik uzuvlarından yaratılmıştır. Hindu inanışları arasında öne çıkan hususlardan biri, insan hayatının belli başlı dört amaçtan oluşmasıdır. Bunlar, (i) dinî inanış, insanın görevi, ahlaki emirler, (dharma), (ii) geçimini helal yollardan kazanmak (artha),

(iii) cinsel arzu ve tutkuları doğru yolla tatmin etmek (kama) ve (iv) dünyevi eylemlerin ötesine geçerek aydınlanma, kurtuluş ve özgürlüğe (mokşa) ulaşmaktır. Hinduizm’de insan yaşamı, kişilik yapısına ve yaşamın hangi safhasında olduğuna göre belirlenir. Aynen kastın dörde ayrılışı gibi, ilk üç kasta mensup Hindular (iki kere doğanlar) için de ideal bir yaşamın dört safhası (aşrama dharma) vardır. Hint düşüncesinde bu dört safha, öğrenci hayatı (brahmacarin), aile hayatı (grhastha), ormanda inziva hayatı (vanaprastha) ve son olarak da bütün her şeyi terk ederek evsiz-yurtsuz bir gezgin olarak (sannyasin) ömrünü tamamlama biçiminde ortaya konulmuştur. Hinduizm’in tanrı anlayışı çok geniş bir yelpaze gibidir. Monoteizm, politeizm, panteizm, panentizm ve monizm gibi tanrı anlayışları Hinduizm içerisinde yer bulur. İnek Hinduizm’deki en önemli varlıklardan biridir. Yaygın kanaatin aksine Hindular ineğe tapmaz. Ancak ona aşırı saygı ve hürmet gösterirler. Hinduizm’de ineğin yüceltilmesinin gerisinde Kamadenu ve Nandi birtakım mitolojik anlatılar yer almaktadır.

HİNDUİZM’DE İBADET

Hinduizm’de başlıca dinî uygulamalar arasında arınma, aydınlanma ve kurtuluşa ulaşmak için gerekli olan çeşitli yoga egzersizleri yer alır. Bunlardan en önemlisi olan yogayı başarılı yapan bir kişinin zihinsel, bedensel, ruhsal ve duygusal sorunlardan uzaklaşacağı ifade edilir. Hinduların diğer dinî uygulamaları arasında puja adı verilen ibadet ve ritüeller, kutsal metinlerden mantra okumaları, meditasyon uygulamaları, aile içerisinde gerçekleştirilen geçiş törenleri, yıllık festivaller ve değişik kutsal mekanlara yapılan ziyaretler yer alır. Hinduizm’de ritüeller bölgeden bölgeye veya kişiden kişiye büyük farklılıklar gösterir. Hinduizm’de ritüel çoğunlukla bireyseldir. Hinduizm’de yıl içerisinde birçok festival vardır. Festivallerin günü ay takvimine göre belirlendiği için kutlama tarihleri her yıl değişir. Bütün Hinduların iştirak ettiği festivaller arasında Holi ve Divali büyük önem arz etmektedir. Hinduizm’de zorunlu bir hac ibadeti olmamakla birlikte dindar Hindular önemli kutsal mekânları ziyaret etmekte ve buralara inşa edilmiş tapınaklarda ibadet etmektedirler.

HİNDU MEZHEPLERİ

Hinduizm içerisinde Vişnu, Şiva ve Şakti geleneği olmak üzere üç mezhep bulunmaktadır. Her bir geleneğin kendisine ait kutsal metni bulunmaktadır. Vişnu ekolündeki kutsal metinler Samhitalar (derlemeler), Şiva ekolündekiler Agamalar (gelenekler) ve Şakti ekolündekiler de Tantralar (kitaplar) olarak bilinmektedir. Şivaizm, Hinduizm içerisinde en önemli tanrılardan birisi olan Şiva’ya iman ve ibadeti esas alan bir mezheptir. Bu mezhep daha çok Uttar Pradeş, Bihar, Gucarat, Keşmir, Karnataka gibi bölgelerde yaygındır. Şiva, kutsal şehir Kaşi’de (modern Varanasi) yaşamış bir asketik kabul edilir. Vişnu geleneği, Hinduizm’in önde gelen tanrılardan birisi olan Vişnu’ya samimi iman ve içten ibadeti esas alan bir mezheptir. Virindavan ve Mathura merkezli bu mezhep, bütün Hindistan’da yaygındır ve Hare Krişna hareketi sayesinde dünyanın birçok yerinde taraftara sahip olmuştur. Vişnu’nun, Hindu kutsal şehri Mathura’da yaşadığı kabul edilir. Şaktizm, Hinduizm içerisinde dışı ilahi varlık Şakti’ye ibadet eden farklı gelenek ve gruplara verilen genel bir isimdir. Tanrıça ibadetinin aşağı kastlara mensup Hintliler arasında öteden beri yaygın olduğu ifade edilmektedir. Tanrıçalar, aşkın gerçekliğin aktif yönünü oluşturmaktadır. Hindu panteonunda Kali, Durga, Sarasvati, Annapurna, Candi, Lakşmi, Parvati, Uma, Sati, Radha gibi popüler tanrıçalar (devi) yer almaktadır.

Güney, Güneydoğu ve Doğu Asya’da yaygın bir din olan Budizm’in günümüzde 500 milyondan fazla taraftarı bulunmaktadır. Budda’nın görüşleri çerçevesinde şekillenen Budizm’in geçmişi 2500 yıldan daha gerilere gider. Budizm, tarihsel süreç içerisinde muhtelif kültürlerle etkileşimin doğal sonucu olarak değişime uğrayarak günümüze kadar ulaşmış bir dindir. Budist metinlerde söz konusu din için Budda-vacana (Budda’nın sözleri) Budda-dhamma (Budda’nın yolu) ve Budda-sasana (Budda’nın öğretisi) gibi ifadeler kullanılmaktadır. Budizm’in net bir şekilde anlaşılması için ortaya çıktığı dönemin baskın dini olan Hinduizm’in ayrıntılı bir şekilde bilinmesi gereklidir. Budda, kendi sistemini başlıca Hindu inanç ve uygulamalarını eleştiri üzerine kurmuştur. Budda, Hinduizm’deki kalıplaşmış ritüellere, aşırı asketik uygulamalara ve metafizik tartışmalarına karşı çıkmıştır. Budda spekülasyon soru ve sorunlarla ilgilenmemiştir. Çünkü o, bu tür konuların bireyin huzura, mutluluğa, nirvanaya, ulaşmasına bir katkısının olmadığına inanmıştır. Budda aynı zamanda ritüelleri ve asketik uygulamaları tamamen reddeden Upanişad bilgelerini de eleştirmiştir. O, kurtuluşa sadece metafizik bilgiyle ulaşılabileceği düşüncesine de karşı çıkmıştır.

BUDİZM’İN TARİHSEL GELİŞİMİ

Tam adı Siddharta Gotama Sakamuni olan Budda, MÖ 563 veya 560 yılında günümüzde Nepal sınırları içerisinde yer alan Lumbini’de doğmuştur. Siddharta çocukluk, Gotama aile, Sakamuni kabile adıdır. Sakamuni “Saka kabilesinin bilgisi” anlamına gelir. Asil ve zengin bir aileye mensup olan Budda 16 yaşında evlenmiş, 29 yaşında bir oğlu olmuştur. Konforlu ve lüks saray hayat Budda’yı tatmin etmemiş, bu huzursuzluk onu, sarayı terk ederek hakikati aramaya sevk etmiştir. Arzuladığı hedefe ulaşmak için inzivaya çekilmiş ve benliğini öldürmeye yönelik asketik uygulamalara yönelmiştir. Budda bu tekniğin kendisini istediği hedefe ulaştıramayacağını anlayarak bu yöntemden vaz geçmiştir. Böylece, altı yıl süren katı asketizmi de terk etmiştir. Budda, yeniden dilenerek bedeninin eski gücüne kavuşmasını sağlamıştır. Artık, iki aşırılığın arasındaki “orta yol”un kendisini arzuladığı hedefe götüreceğine inanan Budda, kendisine sunulan bir kâse haşlama pirinci yiyerek, katı çile tekniğini terk etmiştir. O, bedeni eski gücüne kavuştuktan sonra parlak bir mayıs gecesinde Bodhgaya’da kutsal incir (assattha -pipal) ağacının altında meditasyona dalmış, aydınlanmaya ulaşmaya kadar oradan kalkmamıştır. Budda, derin meditasyon sayesinde ulaştığı aydınlanmayı bütün herkese anlatmaya karar vermiştir. Onun beş arkadaşı, anlatılanları kabul ederek dine gitmişlerdir. Budda onları öğrendikleri bilgileri anlatmakla görevlendirmiştir. Onlar da Budda’nın isteği doğrultusunda ülke içerisine dağılarak Budizm’i insanlara anlatmışlar ve yeni taraftarlar kazanmışlardır. Budda’nın ölümünden sonra dini idare onun ortaya koyduğu öğretiler çerçevesinde sürdürülmüştür. Bu öğretileri keşiş ve keşişlerden oluşan manastır teşkilatı korumuştur. Budizm en parlak dönemini MÖ üçüncü yüzyılda Maurya imparatoru Aşoka döneminde yaşamıştır. Maurya imparatorluğundan sonra gelen Hindu Sunga hanedanlığı dönemi Budizm için sıkıntılı geçmiştir. Bu dönemde Kuşan imparatoru Kanişka (MS 127-150) Budizm’in özellikle de Mahayana ekolünün varlığını korumasında büyük katkı sahibidir. Ganj havzasında Sunga hanedanlığının baskısı ve sindirmesi sonucunda Budist keşişler Kuşanların hâkimiyetindeki kuzey Hindistan’a doğru kaçmışlardır. Aslında bu kaçış, Budizm’in İpek yoluna ulaşması ve o yol vasıtasıyla Çin’e, oradan da Japonya’ya girmesine yol açmıştır. Budizm MS ikinci asırdan itibaren Hindistan’da etkinliğini yitirmeye başlarken İpek yolu, Çin, Japonya, Güney ve Güney Doğu Asya’da yaygın bir din olmuştur. **BUDİZM’İN KUTSAL METİNLERİ** Budist kutsal metinleri başlangıçta sözlü olarak nakledilirken Budda’nın ölümünden kısa bir süre sonra kayda geçirilmeye başlanmıştır. Ancak Budizm’in ilk dönemlerinden günümüze bir bütün halinde ulaşan herhangi bir metin yoktur. Yazılı ilk metin parçacıkları, milattan önce üçüncü yüzyıla aittir. Toplu halde en eski kutsal metin ise, milattan sonra ikinci yüzyılda derlenmiştir. Dhamma-Chakra-Pravattana diye bilinen bu metin Budda’nın ilk vaazını ihtiva eder. Budist kutsal metinlerinden en önemlisi ve akla ilk geleni Tipitaka veya Pali Kanon’dur. Kutsal metinler için kullanılan Tipitaka sözcüğü, kelime olarak “üç sepet” anlamına gelir. Bu sözcük, teknik olarak Budist öğretiyi nesilden nesile aktaran ve üç kısımdan oluşan metinleri ifade eder. Bu üç kısım Vinaya Pitaka, Sutta Pitaka ve Abhidhamma Pitaka’da oluşmaktadır. Bu metinler için ayrıca Pali diliyle yazılmasından ötürü Pali Kanon adı kullanılır. Budizm’deki bu eserler dışında diğer bir önemli kutsal metin, yine Pali dilinde kayda geçirilen Milindapanha (Kral Milinda’nın Soruları)’dır. Mahayana kutsal metinleri denilince akla ilk gelen metin Lotus-sutra’dır. Mahayana Budizmi’nin en eski ve önemli eserlerinden birisidir. Saddharma-Pundarika olarak da bilinen bu metin tahmini olarak miladi birinci yüzyılda yazıya geçirilmiştir. Mahayana kutsal metinleri arasında sayılan bir diğer eser

de Tathagata-garbha-sutra, adıyla bilinir. Bu metinde, nihai aydınlanma kapasitesinin her varlıkta bilkuvve bulunduğu mecazî yolla anlatılmaktadır. Öne çıkan Bir başka metin ise Prajnapa-paramita'dır.

BUDİZM'DE İNANÇ ESASLARI

Budizm'in başlıca hedefi, insanı acı ve ızdıraptan kurtararak kurtuluşa ulaştırmaktır. Nefret, şehvet ve cehalet insanın acı ve ızdırap çekmesinin temel nedenleridir. Ayrıca bencilce davranışlar ve karmik sürekliliğe sebep olan eylemler de aydınlanmanın önünde engeldir. Budizm'de kurtuluş, aydınlanmaya ulaşmayı engelleyen fizikî, zihinsel ve sözel bütün engelleri ortadan kaldırmayı ihtiva eder.

Meditasyon uygulamaları bu noktada oldukça önemlidir. Budda'nın keşfettiği arınma ve aydınlanma öğretisinde üçlü esasa iman, bağımlı varoluş yasası, dört temel hakikat, sekiz dilimli yol ve nirvana yer alır. Budizm'de iman esasları Budda, Dhamma ve Sangha olmak üzere üçtür. Bütün Budist ekollerin hemfikir olduğu bu ilkeler (i) hiçbir canlıya zarar vermemek, (ii) hırsızlık yapmamak, (iii) yalan söylememek, (iv) cinsel arzuların peşinde koşmamak, (v) uyuşturucu ve alkollü madde kullanmamaktır. Bu ilkeler bütün Budistler için dinin köşe taşlarını oluşturur. Budist din adamları veya kadınları için konforlu yatakta yatmama, süs eşyaları ve parfüm kullanmama, dans etmeme, altın ve gümüş hediye kabul etmeme gibi ilave kurallar da vardır. Bağımlı varoluş yasası, Budizm'deki diğer kavramların temelini oluşturur. Bu, fenomenlerin ontolojik konumu ve nedenselliğe dair bir teoridir.

Buna göre her oluş bir önceki oluşun sonucu, bir sonrakinin de sebebidir. Budizm'de nihai kurtuluşa erişmenin aracı dört temel hakikat ve sekiz dilimli yoldur. Budist kutsal metinlerinde vurgulanan bu öğretiye "Orta Yol Doktrini" adı da verilir. Buna göre insan ne aşırı lüks ve sefahat içerisinde ne de aşırı yoksulluk ve sefalet içerisinde yaşamalıdır. Bu iki uç noktanın ortasında dengeli ve orta bir yol takip edilmelidir. Sekiz dilimli yol biçimlendirici ve dönüştürücü bir süreçtir. Budizm'de nirvana, güven, huzur, mutluluk ve dinginlik anlamına gelir. Nirvana insanın karşı karşıya kaldığı bu sıkıntıları, özellikle de acıyı bertaraf etme, ortadan kaldırma ve ondan kurtulma halidir. Bir başka deyişle nirvana, cehaletin ortadan kaldırılması ve onun yerini hikmetin almasıdır.

BUDİZM'DE İBADET Budizm'de ibadet denilince akla gelen ilk uygulama meditasyondur. Meditasyon, "bilinç halindeki kontrollü dönüşüm" olarak tanımlanabilir. Meditasyon hâli, kurtuluşa ermiş bilinç durumunu ifade eder. Bu durum, dingin ve nihai bir hâl, bütün zihinsel işlevlerin sakinleştiği, bütün bağların terk edildiği, açlık ve susuzluğun sona erdiği, kayıtsızlık yani nirvana hâli biçiminde tasvir edilir. Budist kutsal metinleri meditasyon uygulamalarını samadhi ve vipassana olarak iki başlık altında toplar. Bunlardan ilki olan samadhi, zihni tek bir noktaya kilitlemek suretiyle elde edilen zihinsel konsantrasyon hâlidir. Budizm'de ibadet denilince akla ilk önce manastır (vihara), stupa ve pagoda gibi yapılar gelmektedir. Manastır veya vihara Budist keşiş ve keşişelerin yaşadığı kompleks yapılardır. Budizm'de keşişlere ait özel ritüeller söz konusudur. keşişlerin muson yağmurları döneminde üç ay boyunca manastırdan dışarı çıkmaları yasaktır. Üç ayın sonunda da manastırda halkın da katılımıyla bir tören icra edilir. Halk keşişlere değişik hediyeler takdim eder. Her hilal ve dolunayda bir manastıra mensup olan keşişler bir araya gelerek uposatha adı verilen töreni icra ederler. Dolunay günleri Budizm'de normal insanlar için de çok önemlidir. Bu günlerde insanlar manastırları ve tapınakları ziyaret ederler. Orada keşişlerin verdiği vaazları ve okunan kutsal metinleri dinlerler. Budistler yıllık olarak bazı törenler yaparlar.

Bunlardan en önemlisi Budda'nın doğum günü anısına mayıs ayında yapılan Vesak törenidir. Bu günde Budistler tapınağı ziyaret ederler, Budda'ya çiçekler takdim ederler, onun huzurunda meditasyon yaparlar. Budizm'de zorunlu bir hac ibadeti yoktur. Ancak Budistler Budda'nın hayat hikâyesinin geçtiği bölgeleri kutsal addeder ve buraları ziyaret ederler. **BUDİST MEZHEPLERİ** Budist mezhepleri, kabul ettikleri öğretiler, savundukları felsefî anlayışlar, yayıldıkları coğrafi ve kültürel çevre açısından farklı şekillerde sınıflandırılmışlardır. Ancak genel kabule göre Theravada ve Mahayana olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Theravada "ataların/yaşlıların yolu" anlamına gelir. Theravada, Budizm'in ilk dönemlerinde ortaya çıkıp günümüze kadar ulaşmış bir Budist ekolüdür. Mahayana geleneğine mensup olanlar Theravada için, bireysel kurtuluşa yaptıkları atıftan ötürü "küçük taşıt" anlamına gelen, aşağılayıcı ve küçümseyici bir ifade olan Hinayana adını kullanırlar.

Günümüzde güney ve güney doğu Asya'da özellikle Sri Lanka, Tayland, Myanmar, Laos ve Kamboçya'da yaygın konumdadır. Theravada ekolünün bu bölgelere M.Ö. üçüncü yüzyılda Aşoka dönemindeki misyon faaliyetleriyle yayıldığı kabul edilir. Kökenini ilk Budist atalara dayandıran bu ekol, manastır hayatına, bireysel kurtuluşa ve meditasyona önem verir. Budizm'deki ikinci mezhep "büyük araç" anlamına gelen Mahayana'dır. Bu mezhep Kuzeybatı Hindistan'da gelişmiştir. Kuşan imparatoru Kanişka bu mezhebin hayatta kalması ve gelişmesi açısından ciddi katkılar sağlamıştır. Onun himayesi ve tüccarların desteğiyle Mahayana Budizmi Hindistan'dan İpek yoluna ulaşmıştır. Oradan da yine tüccarların desteğiyle Çin'e girme imkânı bulmuştur. Günümüzde Tibet, Nepal, Bhutan, Moğolistan, Çin, Japonya ve Kore'deki Budistler Mahayana geleneğine mensuptur. Mahayana mezhebinin kendine özgü elastik yapısı değişik kültürlerle kolayca adaptasyonuna imkân sağlamıştır.

Mahayana mezhebi doktrinel kabuller konusunda hamura veya suya benzetilmektedir. Nasıl ki hamur veya su konulduğu kaba göre şekil alıyorsa Mahayana da girdiği kültüre göre biçimlenir. Kültürel uyum konusunda başarılı olması Mahayana'nın yayılışını kolaylaştırmıştır. Tibet Budizmi, Zen Budizmi,

Yogacara ve Tantrizm gibi değişik ekoller Mahayana mezhebinin alt grupları olarak kabul edilir. Bu yüzden Mahayana söz konusu grupları ihtiva eden şemsiye bir yapı görünümündedir.

TÜRKLER VE DİĞER DİNLER

Dünyanın en eski ve köklü milletlerinden biri olan Türkler, çok renkli ve zengin bir tarih ve kültür mirasına sahiptirler. Dolayısıyla Türklerin dinî tarihi, dinî tecrübeleri de önemli bir zenginlik ve çeşitlilik arz eder. Zira, Türkler, İslam'ı kabul etmeden önce, tarihte yaşadıkları şartlar ve yaptıkları göçler nedeniyle Yahudilik, Zerdüşçülük, Budizm, Maniheizm ve Hristiyanlık gibi dinlerle karşılaşmışlardır. Bazı Türk boyları, bu dinlerden herhangi birini kabul ederken, bu kabul ediş, genele şamil olmamış, söz edilen dinlerden hiçbiri bütün Türklerin genel dini hâline gelmemiştir. Dolayısıyla her bir din, ancak bir grup tarafından benimsenmiştir. Büyük kitle, kendi milli/geleneksel inançlarına bağlı kalmıştır. Günümüzde geleneksel Türk dinî inançlarını yaşatan Türk grupları olduğu gibi, Budizm 'i, Yahudiliği ve Hristiyanlığı kabul etmiş Türkler de vardır. Bu dinleri kabul edenlerin tamamı genel Türk nüfusunun % 1'i kadardır. Geri kalan % 99'luk Türk kitlesi Müslüman'dır. İslam'ın dışındaki dinlerin Türkler arasında genel kabul görmemesi, o dinlerin inanç sistemlerinin, Türklerin karakterine uygun düşmemesine, bütün Türkleri tatmin edici bir anlayışa sahip olmamasına, eski inanç ve kültürleriyle bağdaşmamasına bağlanmaktadır. **GELENEKSEL TÜRK DİNİ**

Geleneksel Türk Dini ile Türklerin kendilerine özgü inanışları, "özel dinleri" kastedilmektedir. İslam'ı kabul etmiş Türklerin İslam öncesi inanışlarıyla günümüzde yaklaşık iki milyon Türk kitlesinin yaşadığı inanışlar, ibadetler, Geleneksel Türk Dini altında incelenmektedir. Geleneksel Türk Dini, "Türklerin Gök Tanrı temelinde yazılı bir kaynağa dayanmaksızın kendi iç kültürel dinamiklerinden doğan ve kuşaklar boyu aktarılacak günümüze kadar ulaşan, gelenek ve göreneklerle şekillenmiş inanç ve pratikler bütünü" olarak tanımlanmaktadır. Geleneksel Türk Dini, hoşgörüyü dayalı bir dindir. Bu dinin inanç esasları, tek bir Tanrı ve O'nun iradesinin her şeyi kuşattığı inancı etrafında oluşmaktadır. Bundan dolayı Türkler, İslam'ı kabul edince eski dinî inanışlarına ait bazı hususları, hiçbir değişiklik yapmadan devam ettirmiş; bazı hususlarda ise sadece küçük değişiklikler yapmışlardır. İslam'a çok aykırı gördükleri özellikleri atmışlar veya başka şekiller altında İslami kisveye büründürerek yaşatmışlardır. Eski inançlarına ait unsurlardan birçoğunu hiçbir değişikliğe uğratmadan İslam'dan sonra da devam ettirmeleri, eski inanışlarının İslami öze uygun olduğunun delili sayılmakta; Türklerin İslam'ı toptan ve isteyerek benimsemeleri, din olarak kabul etmeleri de bu 'öz'e bağlanmaktadır. Geleneksel Türk dinî inançları üç grupta toplanmaktadır. Bunlar; tek tanrıya inanmayı merkeze alan Gök Tanrı inancı, tabiat güçleriyle ilgili birtakım inançları bünyesinde bulunduran Yer-su (Yer-sub) ve ölmüş atalara tazim ve onlar için kurbanlar sunmayı gaye edinen "Atalar Kültü"dür. Gök Tanrı İnancı Geleneksel Türk Dini'nin merkezinde Gök Tanrı inancı, bu inancın temelinde de Tanrı yer almaktadır. Diğer bir ifadeyle Gök Tanrı inancı, Tanrı kavramı etrafında oluşmaktadır. Türk lehçelerinde Tanrı; "Tengri", "Tangara", "Tingir", "Gök Tengri" ve bunlardan türeyen kelimelerle ifade edilmiştir. "Kök/Gök Tengri" terimindeki "gök" kelimesinin Tanrı'nın sıfatı olarak yüce anlamında kullanıldığı vurgulanmaktadır. Türk dinî tarihi içerisinde Tanrı'ya; İdi, Ugan, Çalap, Bayat gibi başka isimler de verilmiştir. İslam'ı kabul etmiş Türkler arasında da Allah kelimesinin yanında Tanrı kelimesi kullanılmaya devam etmiştir. "Tanrı misafiri" gibi bazı ifadeler bugün bile Anadolu'da yaygın olarak kullanılmaktadır. Anadolu'daki insanlar, Tanrı ve Allah kelimelerini birbirinin yerine kullanmaktadırlar. Orhun Yazıtlarında, Tanrı'nın bütün yüce sıfatları belirtilmiştir. Bu yazıtlardaki ifadelerle göre Türklerin inandığı Tanrı, tektir, göktedir, ezelf ve ebedidir, eşi ve benzeri yoktur. O, hayat verendir, yaratandır, öldürendir. İradesine göre hükmeden, yardım eden, cezalandıran, kulun duasını kabul eden, esirgeyen ve bağışlayan, her şeyi en iyi bilen O'dur. İnsanlara bilgi veren ve yol gösteren de ondan başkası değildir. Yine bu tarihî belgelere göre, kağanları tahta çıkaran ve müstakil devlet kurmalarını sağlayan da Tanrı'dır. Türk milletinin hayat ve istiklali ile ilgilenen, Türkleri zaferlere ulaştıran da O'dur. Yer-Su İnancı (Tabiat Kuvvetlerine İnanma) Eski Türk inançları içerisinde "Yer-Su" kültü önemli bir yer tutmakta, Türkler arasında kutsal sayılan değerlerin başında gelmektedir. Eski Türkler, Gök Tanrı inancı yanında, naturist inançlar diyebileceğimiz tabiat ile ilgili bazı inançlara da sahiptiler. Onlar, tabiatta var olan bazı yerleri veya nesnelere kutsal kabul ediyor, onların gizli ruhlara olduğuna veya oraları koruyan ruhların bulunduğu inaniyorlar ve onları tazim ediyorlardı. Yer-su inancının bir gereği olarak Türkler, içinde hareketli bir hayat geçirdikleri tabiatın, Tanrı tarafından yaratıldığını kabul etmiş ve kutsal saymışlardır. Yer-su (Yer-sub), yeryüzünde yaşayan iyi ruhların bütünüdür, sonsuz bir varlık ve güzellik kaynağıdır. Bunların Tanrı tarafından gönderilmiş kutsal hediyeler olduğuna inanılmaktadır. Göktürk Kitabelerinde "Kutsal Yer-Su" şeklinde ifade edilen terimle hem koruyucu

ruhlar, hem de vatan kastedilmektedir. Türklerde dağ, ırmak, göl, pınar, ağaç, orman ve kaya kültleri, Türk yazıtlarında, Yer-sub adı altında toplanmıştır. Atalar Kültü Ölmüş atalara tazim ve onlar için kurbanlar sunma âdeti, Geleneksel Türk Dini'nin en önemli yanlarından birini oluşturmaktadır. Atalar kültürünün temeli, ölen ataların ruhlarının geride kalanlara iyilik ya da kötülük yapabileceği inancına ve onlara karşı duyulan minnet hissine dayanmaktadır. Aslında atalar kültü, tabiat güçleriyle ilgili inançlar gibi, birçok toplumda görülen önemli bir fenomendir. Hatta bazı din bilimcileri, bu yüzden dinin kaynağını atalar kültürüne dayandırmışlardır. Günümüzde Müslüman Türkler de dâhil çeşitli Türk topluluklarında yaşayan atalar kültü, eski Türk kavimlerinde yaygın idi. Ölen atalar, mezarlarına eşyaları ile birlikte gömülürdü. Asya Hunları her yıl mayıs ayının ortalarında atalara kurbanlar sunarlardı. Kamlar Geleneksel Türk Dini inançlarına göre normal ve sıradan insanlar yer-gök ruhlarıyla doğrudan doğruya irtibat kuramadıkları için bir aracıya ihtiyaç duyarlar; işte onlar kamlardır. Kam; tanrılar tarafından tayin edildiğine, ruhları emrinde bulundurduğuna, tabiattaki bazı sırları bildiğine inanılan, hayal gücü geniş, mistik ve şair tabiatlı kimsedir. Onun, vect tekniği sayesinde göklere yükseldiğine veya yer altına indiğine, böylece kötü ruhlarla temas kurup insanları onların kötülüklerinden koruduğuna inanılmaktadır. Bu bakımdan kamlar, Türklerde önemli bir yere sahiptir.

DOĞUM, EVLENME VE ÖLÜMLE İLGİLİ İNANIŞ VE UYGULAMALAR

Hemen hemen bütün toplumlarda olduğu gibi Türklerde de hayatın önemli geçiş dönemleri sayılan doğum, evlenme ve ölümle ilgili özel inanç ve uygulamalar bulunmaktadır. Doğum Türklerde özellikle atalar kültürüyle ilgili ata ruhlarına ait inançlardan dolayı aile, kutsal sayılmakta ve “baba ocağı” diye adlandırılmaktadır. Kutsal olması yanında sosyal bir kurum olan ailenin varlığı ve sürekliliği doğumla sağlanmaktadır. Ailenin devamı açısından Türk geleneğinde çocuğa verilen önem, ona duyulan sevgi ve doğumun nasıl gerçekleştiği merakı, insanların çocuğa olan ilgisini ana karnındaki zamana kadar götürmektedir. Durum böyle olunca, genellikle kadınlardan kaynaklandığı düşünülen olumsuzlukları gidermek için uyulması gereken bazı yasaklar ile çeşitli kurallar gündeme gelmektedir. Çocuk sahibi olamayan Türkler, kutsal sayılan yerleri ziyaret eder, buralarda adak adar ve dilek tutarlardı. Bugün, Yakutlarda çocuk sahibi olamayan kadınlar, kutsal bir ağacın altında boz bir at derisi üzerine oturarak dilekte bulunurlar. Altaylı boylarda ve Kırgızlarda doğumun gecikmesi ve güç olması, “albastı” veya “alkarası” denilen kötü ruhun lohusaya musallat olmasına bağlanır. Kötü ruhları kovmak için çeşitli ayin ve törenler yapılır. Bu inanış, hemen hemen bütün Türk dünyasında yaygındır. Bağırarak ve tüfek atmak gibi çeşitli uygulamalarla kötü ruhları kovma âdeti günümüzde Anadolu Türkleri arasında da bulunmaktadır. Evlenme Bütün toplumlarda olduğu gibi eski Türklerde de toplumun çekirdeğini aile oluşturmaktadır. Türklerde “patriarkal aile” tipi hâkimdir. Aileye verilen önem, Türklerde, evin, eşiğin ve ocağın kutsallık kazanmasına yol açmıştır. Dolayısıyla ailenin sembolü “ev”, evin sembolü de “ocak”tır. Nitekim Yakutlarda evlilik, “sönmez bir ateş yakma” şeklinde ifade edilmektedir. “Gelin alma” törenleri Türklerde çok eski zamanlardan beri “saçı” ve “kurban” uygulamalarına vesile teşkil etmektedir. Aileye verilen önem Türklerde evin, eşiğin ve ocağın kutsallık kazanmasıyla sonuçlanmıştır. Evlenme ile ilgili eski Türk âdetlerinden günümüzde devam edenleri mevcuttur. Gelin alma törenlerinde “saçı” ve “kurban” uygulaması, Türklerde çok eski zamanlardan beri devam edegelen bir uygulamadır. Bu uygulama, günümüzde Anadolu Müslümanları arasında da yaygındır. Gelin eve geldiğinde, para, şeker ve benzeri şeyler saçılması bu “saçı” uygulamasının devamıdır. Gelinin, kocasının ve erkek akrabalarının adlarını söylememesi, belli bir süre onlarla konuşmaması gibi uygulamalar, Türklerde evlenme ile ilgili yasaklardandır. Ölüm Ölüm, eski Türk inançlarında önemli yer tutmaktadır. Geleneksel Türk dinî inançlarına göre ölüm, hayat gücü olan “kut”un yitirilişi veya yenilenmemesidir. Bu bakımdan ölüm, herkesin başına gelen kaçınılmaz bir olaydır. Geleneksel Türk Dini'nde, ölümün sebebi hakkında değişik inanışlar vardır. Bu inanışlardan bazılarında ölümün sebebi; Tanrı'nın emirlerine karşı gelmek, bir tabunun çiğnenmesi, hakarete uğramış hâkim ruhların intikamı ve bunların sonucu olarak “kut”un yitirilmesidir. Türkler, ölüleri yıkar ve kefenlerlerdi. Kefene “esük” veya “eşük” denilmekteydi. Ölü, önemli eşyalarıyla birlikte gömülürdü. Türklerin çok eski dönemlerden beri atları ve silahları ile birlikte gömülmeleri, ölünün bu hayvana binerek cennete gideceği inancına dayanmaktaydı. Ayrıca kötü ruhların yer altındaki “tamuğ” denilen yere gideceklerine dair inanç da bulunmaktaydı. Türklerde “yuğ” denilen cenaze törenleri son derece önemliydi. Ölenin mertebesine ve çeşitli yörelere göre yuğlar farklılık gösterirdi. Yuğ törenlerine, “yuğcı”, “sığırtçı” adı verilen kişiler katılırdı. Bunlardan yuğcı, ölenin maceralarını hikâye edip anlatır; sığırtçı, ağlama görevini yerine getirirdi. Ölenin arkasından yüksek sesle ağlamak, ağıtlar yakmak günümüzde de yaşayan bir Türk âdetidir. Yüz yırtmak, yaka yırtmak, saç yolmak, ağlamak, dövünmek gibi hareketlerin amacı, ayrılığın verdiği ıstırapı ölene anlatmak ve böylece ondan gelebilecek kötülükleri önlemektir. Eski Türklerde yuğ törenlerinin önemli bölümlerinden biri de, ölünün hatırasına “aş verme”dir. “Aş”ın tamamı veya bir kısmı, doğrudan ölünün mezarına dökülürdü. Kalanı ise cenazeye katılan misafirlere, özellikle de fakirlere verilirdi. Bu ziyafet törenleri için yüzlerce hayvan kesilirdi.

İBADET VE TÖRENLER

İbadetler, belli zamanlarda yapılanlar ve tesadüfi olaylar nedeniyle yapılanlar olmak üzere ikiye

ayrılmaktadır. Yuğ denilen cenaze törenleri ve saçı denilen kansız kurban takdimeleri bu dinin belirgin özelliklerindedir. “Saçı” denilen takdimeler ile “yalama” adı verilen çaput bağlama, tesadüfî olaylar nedeniyle yapılan ibadet biçimlerindedir. Saçı, bir çeşit kansız kurban takdim etme ayinidir. "Yalama" da ağaçlara, ata mezarlarına veya kamların davuluna bez, paçavra gibi şeylerin bağlanmasıdır. Eski Türklerden bir dileği olanlar, çeşitli yiyecek maddelerini kurban olarak takdim ederlerdi. Eski Türklerin meşhur ayinlerinden biri de yağmur yağdırmak için yapılan ayindir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, “Yada Taşı” adı verilen taşla Tanrı'ya dua edilir ve ondan yağmur talep edilirdi. Kaşgarlı Mahmut bu ayin hakkında şunları anlatmaktadır: “Hususi bir taş olan ya da (yat) ile kâhinlik yapılır, rüzgâr ve yağmur celbedilir. Bu, Türkler arasında çok yaygındır. Ben buna, Yağma boyu içerisinde bizzat şahit oldum. Bu ayin, orada bir yangını söndürmek maksadıyla yapılmış, yaz mevsiminde Allah'ın izniyle kar düşmüş ve bu suretle yangın söndürülmüştür”.

KUTSALIN OLUŞUMU

Dinlerdeki inanç ve ibadetlerinin bütününe temelinde bir gizem bulunur. Bu gizem de insanların gönüllerinde ve düşüncelerinde bir yücelik, buna bağlı olarak da kutsallık duygusu oluşturur. Bu kutsal duygusu etrafında da insanların sahip olduğu coğrafya, kültür ve ortama göre inanç ve ibadetler şekillenir. Dinler tarihçileri kutsalı geniş ve kapsamlı bir biçimde ele alıp ibadet ve ayinleri kutsalın birer sembolü olarak tanımlarlar. Kutsal; zaman ve mekân ile ilişkili olup kutsal dışı olan zaman ve mekândan farklılaşarak insan için bir değer kazanıp kişilerin, toplumların günlük hayatını şekillendirir. Bu tür kutsal zaman ve mekânı diğerlerinden farklı kılan en temel özellik ise, dinsel fenomenle ilgili o “ilk olay”ın olağanüstüleştiği, harikulâdeleştiği anın mitleşmesine neden olan gücün ortaya çıkması, kutsalın tezahür etmiş olmasıdır. Kutsalın Mahiyeti Kutsal zamanlar, kendinde güç ya da güçlerin tezahür ettiği çok önemli tarihsel günlerdir. Örneğin, Yahudilikte önemli bir yeri olan ve birçok tabularla yüklü bahar bayramı Fısıh’ın, daha sonraları Yahudilerin Mısır’dan çıkarken Tanrı’nın onları kurtarma bayramına dönüştürülmesi, yani tanrı Yahve’nin, Yahudilerin göçü esnasında gücünü Yahudiler lehine çevirdiği inancıyla kutlanması, Yahudi tarihi içinde çok önemli bir yer işgal eder. Kutsal gün ve bayramlar, sevinç ve bayramlarla ilgili bir dönüşüm içerisinde bulunurlar. Bu durum onu ikinci dereceye koymaz, çünkü o devamlılık ve ilerleme tabiatındadır. Kutsal günler ve bayramlar nazik konular sunar, fakat kutlama da bizleri zor durumların dışına taşır. Bundan dolayı bayramlar, sadece tekrar yaratılma ile ilgili değildir. Bayramlar aynı zamanda, hayatı hareketlendiren, renklendiren ve durağanlığı bozan çok özel günlerdir. Kutsalın Çeşitleri Bu bağlamda zamanın kutsal oluşu veya kutsallaştırılmasının iki türlü olduğu görülür: Birincisi, İnsanın belli bir olay sonucunda, ilgili zamanı muayyenleştirerek gizli güce hayranlığını sergilemesi. Başka bir deyişle, insanın kutsallaştırdığı zamandır. Bu türden kutsal günler, belli bir topluluğun herhangi bir olayla bağlantılı olarak neredeyse dayanılmaz derecede sıkıntı içindeyken, hasbelkader bütün sıkıntılardan kurtulduğu günlerin kutsanması biçiminde kendini gösterir. İkincisi, Tanrı ya da tanrıçaların veya yüce güçlerin kendileriyle ilgili belli bir olaydan ötürü, bizzat Tanrı’nın o anı kutsallaştırması. Yani, Tanrı’nın insanlara bildirdiği kutsal zamanlar. Yahudilikte tanrı Yahve’nin Fısıh, haftalar, Çardak günlerini, İslamiyet’te de Allah’ın Ramazan Ayı’nı ve Kadir Gecesi’ni kutsal kılması buna birer örnektir. Kutsal Zamanların Kutlanması, İdrak Edilmesi Yukarıda yapılan tanım üzerine, insanların ya da tanrıların kutsal olarak kabul ettikleri zamanlar millet, coğrafya, kültür ve dinlere göre farklılıklar gösterir. Çünkü her milletin ve dinin etkilendiği olaylar birbirinden farklıdır. Bütün din ve kültürlerde bu duygunun yeniden canlandırılıp ilgili olayın yaşandığı ilk ana dönülmesi için yapılan törenlere bayram, söz konusu din içinde inananların yapması gerekli olan emirlere de ibadet diyoruz. Söz konusu bayram ve ayinler aşağıdaki şekilde sınıflandırılabilir: Din kurucularının/ peygamberlerinin doğum günleri Din kurucularının ya da peygamberlerinin doğum günleri, genelde, insanların kutsal kabul ettiği zamanlar olarak nitelendirilir. Hinduizm’de Rama, Krişna ya da avaturların doğum günü, Budizm’de Bodhisattvaların doğum günleri, Hristiyanlıkta Hz. İsa’nın doğum günü, İslam’da Hz. Muhammed’in doğum günü, ilgili inanca göre hep kutsal günlerdir. Kurtuluş/ Kefaret Günleri Herhangi bir kutsal gücün belli bir olay veya şahısta tezahür veya tecelli ettiğine inanılan günlerde değişik din ve kültürlerde “yaşanan ilk olay” veya “o an” ile ilgili olarak her yıl aynı anda o ilk olayı yaşayıp gizeme erişmek niyet ve amacıyla birtakım rit, ritüel ve etkinlikler gerçekleştirilir. Hindularda Holi, Yahudilerde Yom Kipur, Hristiyanlarda Paskalya, Müslümanlarda Berat Gecesi gibi günler bu türdendir. Kurban/ Sunu Bayramları Hemen hemen bütün dinlerde kurban/ sunu bayramları bulunmaktadır. Bunların bir kısmı kanlı kurban, bir kısmı da kansız kurban biçiminde sunulur. Hinduizm ve Yahudilikte kanlı ve kansız kurbanlar bulunur, Hristiyanlıkta İsa’nın çarmıha gerilip öldürülmesi kendini bütün insanlığa kurban ettiği inancından dolayı kanlı kurban bulunmaz. Budizmde de kanlı kurban olmamakla birlikte pirinç ve başka tahıl ile birlikte değişik yemişler kurban olarak takdim edilir. İslam’da kanlı kurban, zilhicce ayının onunda gerçekleştirilir. Oruç Bayramları Burada konu ettiğimiz dinler arasında oruç ibadeti Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam’da bulunmaktadır. Yahudilikte Hz. Musa tarafından bildirilen keffaret orucu Yom Kippur’da bir gün, güneş batana kadar yemeden içmeden zorunlu olarak tutulur. Bunun yanında Yahudilikte tarihi süreçte ortaya çıkan dinî ve millî günlerde akşamdan akşama kadar bir gün süreyle tutulan değişik oruçlar bulunup bunların toplamı kırk gün kadar olmaktadır. Hz. Muhammed zamanında Hicaz Yahudileri aşure orucu tutmaktaydılar. Hz. Muhammed de Ramazan orucu emredildikten sonra bunu bir gün önce, bir gün de sonra olmak üzere

üç gün tutulmasını tavsiye etti. Hristiyanlıkta iki türlü oruç vardır; Ökaristik ve Eklesiyastik oruç. Ökaristik oruç, Komünyon (Ekmek-Şarap) ayinlerinden önce gece saat 24'ten komünyon zamanına kadar hiçbir şey yememek ve alkol içmemek şeklindedir; ama günümüzde biraz hafifletilmiş olup ayinden birkaç saat öncesine çekilmiştir. Eklesiyastik oruç ise, geleneksel anlamda Paskalya döneminde 40 gün boyunca tutma biçimindeyken, günümüzde bir öğün yemek veya perhiz ya da en çok sevilen yemek ve içeceğin alınmaması biçiminde uygulanır hâle gelmiştir. İslam'da ise oruç denilince Ramazan ayı, Ramazan ayı denilince de oruç akla gelir. Ramazan ayının başlaması ile birlikte, ergenliğe erişmiş bütün erkek ve kadınlar, sabah gün ışımadan önce başlayıp, akşam gün batana kadar yemeden içmeden Allah'ın emrini yerine getirmeye çalışırlar.

ÇAĞDAŞ DİNİ HAREKETLER

İnsan dinî bir varlıktır, dolayısıyla da tarihî bir varlıktır. Dinin tarihi insanlık tarihiyle başlamıştır. İnsanlık tarihinde ne kadar gerilere gidilirse gidilsin inançsız bir topluma hiç rastlanılmamıştır. Din duygusu fitri olduğu için, geçmişte olduğu gibi günümüzde de insanlar çeşitli dinlere inanmaya devam etmektedirler. Yeni dinî hareketler, genellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkan dinî cereyanları ifade etmektedir. Bu hareketlerin büyük çoğunluğu Hristiyan Batı’da, bilhassa ABD’de, ortaya çıkmaktadır. Öyle ki, ABD günümüzde âdeta bir “dinler marketi” hâline dönüşmüştür. Zira orada pek çok yeni dinî hareketin varlığından söz edilmektedir. Ayrıca dünyanın çeşitli bölgelerinde de yeni dinî hareketler ortaya çıkmaktadır. 1950’li yıllardan sonra ortaya çıkan yeni dinî hareketlerin çoğunun hedef kitlesi 15-25 yaş arasındaki gençler olduğu için bu kabil dini hareketler, “gençlik dinleri” veya “Gençlik tarikatları” olarak da tanımlanmaktadır. Yeni dinî hareketler, bilhassa Batı’da çok farklı şekillerde isimlendirilmektedir. Genel olarak ana Hristiyan grupları ifade etmek için “confession/konfession” (mezhep) veya “Church/Kirche” (kilise) kelimeleri özenle kullanılmaktadır. Bazen de “bağımsız kilise”(Baptistler, Methodistler, Mennonitler vb.) gruplar için kullanılır, “farklı dinî grup” (Yedinci Gün Adventistleri, Philadelphia hareketi vb.) için kullanılır ve “denomination” (mezhep) ki, bu kavram sadece ABD’de ortaya çıkmış olan Protestan grupları ifade etmektedir. “Ezoterik ve Yeni Gnostik Dünya Görüşleri ve Dinleri” (Teosofi, Antroposofi, Spiritizm, Gül Haçı vb.) için söylenmektedir. “Psiko- Organizasyonlar” (Scientoloji, Friedrichshof Hareketi vb.) gibi akımları ifade için kullanılmaktadır. “Doğu’nun Misyoner Dinleri veya Gençlik Dinleri” (Transandantal Meditasyon, Hera Krishna, Brahma Kumarsi vb.) hareketler için kullanılmaktadır. “Yeni Dinî Hareketler veya Gençlik Dinleri” (Moonculuk, Children of God vb.) gibi grupları ifade etmektedir. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri’nde bu gibi akımları ifade etmek için “cults” veya “destructive cults” (Yıkıcı Dinî Cereyanlar) tabiri de kullanılmaktadır. Keza “Yeni Dinler” veya “Yeni Dinî Hareketler” kavramları da kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra Avrupa’da mezhepleri ve dinî grupları ifade etmek için “cemaat”, “cemiyet” ve “topluluk” gibi kavramlar da kullanılmaktadır. Din bilimleri açısından bir dinin din olabilmesi için taşıması gereken temel şartların en önemlilerini bu akımlarda göremiyoruz. Mesela orijinal olması, hiçbir din veya sistemden kopya edilmemiş olması, siyasi, ekonomik ve dünyevi menfaat gayesiyle kurulmamış olması gibi gerekli temel şartları taşımamaktadırlar. Dolayısıyla bunlardan bazıları tarikat veya mezhep özelliği taşımalarına rağmen, hiçbiri başlı başına din özelliği taşımamaktadır. Biz bu akımları Dinler Tarihi bilimi açısından “Yeni Dinî Hareketler” olarak isimlendiriyoruz. Amerika Birleşik Devletleri’nde bu gibi akımları ifade etmek için “cults” veya “destructive cults” (yıkıcı dinî cereyanlar) tabiri de kullanılmaktadır. “Yeni Dinler” veya “Yeni Dinî Hareketler” kavramları da kullanılmaktadır. Dünya görüşü ve dinî sahalardaki pek çok gruplaşma ve hareketler “sect” (tarikat) olarak değerlendirilmektedir. Yeni Ahit’te “sect” kavramı, “yanılgı” ve “bölünme” anlamında kullanılmaktadır. Hristiyanlık literatüründe ise “sect”, büyük kiliselerden ayrılan veya kovulan küçük gruplar için kullanılmaktadır. Böyle bir ayrılığın temelinde “heretik (sapkın), kâfir” ritlerin (ayın) olduğuna inanılmaktadır. “Okültizm” ve “ezoterik”, “gnosis” ve “spritizm” gibi terimler çağdaş dinî hareketlerin en temel kavramlarından. Bilhassa ezoterik, yeni dinî hareketleri ifade için kullanılır. Batı’da “Gençlik Dinleri” kapsamında değerlendirilen Uzak Doğu kökenli dinî hareketlerden bazıları şunlardır: Hera Krishna, Ananda Marga, Transandantal Meditasyon, Divine Light Mission, Brahma Kumaris ve Osho Hareketi. Gençleri hedef almakla birlikte yetişkinlere yönelik faaliyetleri bulunan gençlik dinlerinin önemli bir kısmı Hinduizm’den kaynaklanmaktadır. Yeni dinî hareketler içerisinde değerlendirilen “gençlik dinleri”nin sadece dinler tarihi açısından değil, sosyolojik açıdan da grup karakteristiklerini taşıyan yapısal özelliklerindeki müştereklikler göze çarpmaktadır. Bunların başında taraftarlarınca otorite olarak kabul edilen bir lider bulunmaktadır. Öğretinin hareket noktasında ise taraftarları için mutlak gerçeklik olarak öngörülen kurtuluş düşüncesi yer almaktadır. Devletlerin ikazları ve kritik yorumları, her münferit hadisede “sect” kavramının önemini ortaya çıkarmaktadır. Hristiyanlık, Budizm, Hinduizm ve İslam arka planından teşekkül etmiş olan dinî hareketler, psiko- gruplar, piramit oyunları ve yapı satışları devletlerin temkinli yaklaşımları, bunları yakın takibe almaları sayesinde şu andan itibaren daha da önemli hâle gelmişlerdir. Çünkü bu son üç grup da tıpkı dinî tarikatlar gibi benzer özellikler göstermektedir. Kendi müntesiplerine belirli bir dünya görüşündeki kurtuluşu vadetmektedirler. Psiko- grupların merkezinde genellikle dinî grupların üyeleri tarafından otorite olarak kabul edilen lider

konumunda bir terapist vardır. Çağdaş dinî akımların ortaya çıkını hazırlayan birtakım sebepler vardır. Bunlardan biri sekülerleşmedir. Dünyevileşme insanların dinî özlemlerini söndürememiştir. İnsanlar, tarikatlar içerisinde yeni arayışlar içine girmiştir. Kiliseyi hükümsüz gören ve akıl dışı tefsirleri reddeden modern insanlar, yeni öğretilere inanmaya başlamıştır. Bunun için de insanlar “postmodern” kavramını icat etmiştir. Bir diğeri sübjektivizmdir. Din lezzet (haz) meselesi olmuştur. Bireyler ne hissettiklerini sorgulamaya başlamış, özel bir “ben”in (sübjektivizmin) dikkat çekici üstünlüğü (yükselişi) fark edilmiştir. Tarikatlar ve yeni dinî cereyanlar da kendilerini bu sübjektivizme, yani “ben”e bağlamışlardır. Böylece insanların benlik duyguları öne çıkartılarak, ilahlık makamına yükselebilecekleri fikri aşılana çalışılmıştır. Bir başkası kayıtsızlıktır. Birçok insan dine karşı lakayttır. Onlar açısından kimin neye inandığı önemli değildir. Bu, kayıtsızlık “indifferentizm” olarak isimlendirilmektedir. Bu umursamaz kişilikler doldurulabilir boş testiye benzetilmektedir. Bundan dolayı olsa gerek, tarikatlar ve dinî gruplar bu durumdaki insanların boşluğunu doldurmak için çabalamaktadır. Hazcılık ise önemli bir diğere sebeptir. Hazcılık (hedonizm), en genel anlamda hazzı “en yüksek iyi” olarak gören öğretiler bütünüdür. Hedonizm: insanın tüm yapıp etmelerinde, bütün eylemlerinde başvurabileceği tek ölçünün “acıdan kaçıp hazza ulaşmaya çabalamak” olduğunu öne süren dünya görüşü; hayatın, var olmanın gerçek anlamını “haz”da bulan bakış açısıdır. Keza küreselleşme de zikredilmesi gereken önemli bir diğere sebeptir. Globalleşme, 21. yüzyılın büyümlü sözcüğü olmuştur. Her şeyden önce telekomünikasyon ve iktisadi açıdan dünyanın sınırları çok daralmıştır. Bütün dünya büyük bir pazara dönmüştür. İnsanların ve servetlerin olduğu yerlerde ekonomik yığılmalar olmuştur. Dünyadaki büyük borsaların hisse senetlerinin cazibesi ekonomik ağır sembolü olmuş ve “küresel ekonomiler” gündelik hayatımıza hükmetmeye başlamıştır. Müntesiplerinin beklentilerine cevap veremeyen dinler, müşterilerini kaybetmeye mahkûmdur. Çünkü küreselleşen dünya artık bir “dinler marketi”ne dönüşmüştür. Ayrıca bu kabil hareketlerin kutsal üstat, kurtarıcı reçete, kıyametin yaklaştığı beklentisi vb. pek çok müşterek tarafı da mevcuttur. Bu tür dinî gruplar, insanların her türlü sınırlandırmalardan, baskılardan, kısıtlamalardan ve hava egemen dinlerin boyunduruğundan kurtulması gerektiğini savunmaktadır. Bu temel çağrı ve iddialarına rağmen onlar, kendi mensuplarının iradelerini kendi tekellerine almakta ve adeta insanları kendilerine köle hâline getirmektedirler. Taraftarlarını kendilerine bağımlı ve hava köle hâline getirebilmek için beyin yıkama, ferdî ve grup terapileri, psikoterapiler, uyuşturucu bağımlılığını yaygınlaştırma, gençliğin cinselliğe olan zaafından yararlanma ve eğlenceyi teşvik etme gibi yöntemlerden yararlanmaktadırlar. Komün hayatların yaygınlaştırılarak ailelerin yok edilmeye çalışılması, toplumsal açıdan en dikkat çeken zararlarıdır. Bunun dışında da pek çok zararlarından söz edilebilir. Her zevkin ve eğlencenin bir bedeli vardır. Bu gruplara iştirak eden kişiler büyük miktarda maddi bedel ödemelerinin yanında ahlaki, manevi ve hatta hayati bedeller de ödemektedir. Bilhassa intiharı özendiren grupların üyelerinin bir kısmı, ölüm hazzını hissedebilmek için intihar etmektedirler.

İSLAM VE DİĞER DİNLER

İslam, ismini kutsal kitabından alan, Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği ilahi kaynaklı bir dindir. Günümüzde de başta Asya, Afrika olmak üzere dünyanın bütün kıtalarında yaklaşık iki milyar Müslüman yaşamaktadır. **İSLAM'IN DOĞUŞUNDA ARAP TOPLUMUNUN İNANÇ YAPISI**

İslam Öncesi Hicaz Bölgesinde Tevhit Anlayışı: İslam öncesi Hicaz bölgesinde tevhit anlayışını esas alan inanç grubu olan Hanifler bulunmaktaydı. Hanif kavramı özellikle Hz. İbrahim tarafından tebliğ olunan dine isim olarak kullanılmıştır. Hicaz bölgesinde İslam öncesi dönemlerde tevhit anlayışının temsilcisi olarak Hz. İbrahim diğeri ise Hz. İsmail öne çıkmaktadır. Hz. İbrahim Hz. Nuh'un torunlarından. Mezopotamya'nın Ur kentinde kavminin putlara ve gök cisimlerine taptığına karşı çıktığı için zamanının Nemrutu olan I. Sargon (yaklaşık MÖ 2350) tarafından ateşe atılmakla cezalandırılmıştır. 86 yaşlarında iken karısının cariyesi Hacer'den olan oğlu İsmail, 100 yaşlarında da karısı Sara'dan İshak doğdu. Hz. İbrahim, dini tebliğ amacıyla oğlu İsmail'i ve annesini alarak Mekke bölgesine geldi ve oğluyla Kâbe'nin duvarlarını yükseltti. Hz. İsmail ve annesini Mekke'de bırakarak oradan ayrıldı. Hz. İbrahim 175 yaşlarında vefat etti. İslam öncesi Hicaz bölgesinde tevhid inancının temsilcisi olarak öne çıkan bir diğeri şahsiyet, Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail'dir. Hz. İsmail, Hz. İbrahim'in karısı Sara'nın cariyesi olan Mısır asıllı Hacer'den doğmuştur. İsmail doğduğunda Hz. İbrahim 86 yaşında idi. Hz. İsmail, Mekke ve çevresinden geçen kervanlara, göçebelere Allah'ın birliğini tebliğ etti. Hz. İsmail 137 yaşında vefat etti. Hicaz Bölgesinde Putperestlik İslam'dan önceki Hicaz bölgesi Arapları arasında Yahudilik, Hristiyanlık, Mecusilik, Sabîlik ve Haniflik gibi farklı inanışlara rastlansa da, en yaygın dinî inanç tanrısal varlıkların çeşitli figürlerle sembolize edildiği putperestlikti. Müşrik Araplar, Allah'la beraber Lât, Menat, Uzza, Hübel ismini verdikleri ilahların putlarına da tapıyorlardı. Cahiliye Araplarının putları için sanem ve nasb kavramları kullanılmaktadır. Sanem "heykel" in karşılığıdır. Nasb ise "dikili taş" anlamına gelmektedir. Cahiliye dönemi Arap dinî inanışının ana mahali, hiç şüphe yok ki Kâbe ve çevresidir. Putların ziyaret yerlerinde kült taşları veya bir kült evi bulunurdu. Ayrıca, her bir putun kutsal bölgesi vardı ve buna hima denirdi. Hima içinde avlanması ve içindeki ağaçların kesilmesi yasaktı. Burada, yalnız tanrıya bağışlanan hayvanların otlamasına izin verilirdi. Putlar önünde kurban kesilir ve kanı puta sürülür veya serpilirdi. İbadet olarak putun veya kült taşının etrafında dolaşılır, tavaf edilir, okşanıp öpülür, üzerine elbise, silah vs. asılırdı. Puta verilen hediyeler, putun yanındaki cabcab denen yere bırakılırdı. Genellikle sağlık, zenginlik, zafer ve evlat sahibi olma gibi isteklerin dile getirildiği duaların kabulü için putlardan yardım ve şefaht talep edilirdi. Diğeri taraftan Arap Yarımadasında, özellikle Hicaz bölgesinde politeistler arasında yaşayan, kendilerine "Hanif" denen kimseler de vardı. Bunlar ne Yahudi ne de Hristiyan olmadıkları hâlde Allah'ın varlığına ve birliğine inanırlar ve dualarında Allah'a yönelirlerdi. Hz. İbrahim dinini yaşattıklarına inanıyorlardı. Kendilerini tebliğle görevli hissetmemekle birlikte, tevhitçi inançlarını sürdürmeye çalışıyorlardı. Bunların Hz. İsmail'in dinini yaşatmaya çalışan müminler olmaları da muhtemeldir. Müslümanlar, Allah'ın gönderdiği tüm elçilere ve kitaplara iman eder, hem Hristiyanların hem de Yahudilerin inançlarına ve değerlerine saygı duyarlar. Bu dinlerin mensuplarını da kitap ehli olarak tanırlar. Kur'an önceki kavimlerden ve onlara gönderilen vahiy tecrübelerinden bahseder. Onların kıssalarından yer yer aktarmalar yapar. Kur'an'da işaret edildiği gibi İslam diğeri din ve inanç sistemlerini ve kültür varlıklarını kabul eder. İnsanları iman veya küfrü tercih konusunda serbest bırakır. Ancak İslam kendisine karşı savaş açanları dost ve müttefik kabul etmez ve bunu yapanlarla dost olanları zalimler olarak vasıflar. Diğeri taraftan İslam müşriklerin bile imana gelmelerini ümit eder. Kur'an, özellikle Mekki ayetlerde inançları İslam gibi tek Tanrı üzerine odaklanan, kendinden önceki dinsel geleneklere yönelik oldukça olumlu ifadeler kullanır. Buna paralel olarak İslam, müşrik de olsa başka inançlara hakareti de, hoş görmemiştir. Kur'an'da Müslümanlara zararı dokunmamış, onlara karşı savaşmamış, onları yurtlarından çıkarmamış olan öteki insanlara, kâfir bile olsalar iyilikte bulunmak, onlara adaletli davranmak gerektiğine vurgu yapılır. **İSLAMA GÖRE DİNLERİN TASNİFİ** İslam âlimlerince dinler, "hak" ve "batıl" olarak iki kısımda ele alınmaktadır. Hak Dinler: Bu gruptaki dinler ilahi menşeli dinlerdir. Yahudilik ve Hristiyanlık, esaslarında ve kutsal kitaplarında tahrifat bulunsa da kaynağı itibarıyla, ilahi din olarak nitelendirilmektedir. İslam bilginleri hak dinler için "Milel" kavramını kullanmaktadırlar. Batıl Dinler: Batıl dinler, kaynağı itibarı ile vahye dayalı olmayan inançlardır. İslam âlimleri batıl kabul ettikleri dinleri "Nihal" kavramı ile ifade etmektedirler.

İSLAM ÖNCESİ VE HZ MUHAMMED DÖNEMİNDE EHLİKİTAP

Ehlikitap: Kur'an'da dinlerin tasnifinde dikkati çeken bir diğer kavram Ehlikitap kavramıdır. Bu kavram kendilerine kitap verilenler anlamına gelmektedir. Kur'an ayetleri kitap ehlini müşrik, münafık ve benzeri nitelikteki diğer inanç gruplarından ayırmıştır. Kur'an, Yahudilik ve Hristiyanlığı ehlikitap olarak kabul ettiğinden onların peygamber kabul ettiği kimselerin, İslam'ın değer verdiği, kabul ettiği peygamberler olduğunu vurgulamıştır. Ancak İslam bu din mensuplarını, kimi zaman sert bir dille eleştirmiştir. Diğer taraftan, ayetleri Yahudi ve Hristiyanlar arasında samimi dindar kişilerin de bulunduğu haber vermektedir. Kitap ehli de olsa onları Kur'an'a ve Hz. Muhammed'e iman etmeye çağırır. Yahudiler Yahudiler için Beni İsrail, Yahüd gibi kavramlar kullanılır. Kur'an'da Yahudilerden bahseden ayetlerin sayısı oldukça fazladır. Bu ayetlerde Yahudilerin ataları olarak gördükleri Hz. İbrahim'den ve Yahudi tarihinde yer eden birçok peygamberin hayatından, özelliklerinden ve prensiplerinden bahsedilir. Hz. Peygamber başlangıçta Medine'deki Yahudiler ve diğer dinden olanlarla mümkün mertebe iyi ilişkiler içinde olmuş; Yahudilerin kendisine ikram ettiği İslam'a aykırı olmayan şeylerden yemiş; onların cenazelerine saygı göstermiş, Yahudi kökenli bir kadınla evlenmiştir. Dahası Hz. Muhammed Medine'de Yahudilerin de içinde bulunduğu diğer din mensuplarıyla "Medine Vesikası" denilen anlaşmayı imzalamıştır. Yahudilerin Mekkeli müşrik ve Medineli münafıklarla Müslümanların aleyhine iş birliği içine girmeleri, onlara cesaret vermekten geri durmamaları, Müslümanlara ihanet etmeleri sonucu anlaşma bozulmuştur. Bu husus onların Medine'den çıkarılmalarıyla neticelenmiştir. Kur'an'da Yahudiler için olumlu ifadeler bulunsa da yaptıkları yanlış davranışları özellikle kendilerine gönderilen peygamberlere itaat etmeyip isyan etmeleri tenkit edilmiştir. Tüm isyankâr ve ihanet dolu tavırlarına rağmen Kur'an Yahudilere şans tanımıştır. Kur'an onları yüreklendirici, güzel yönlerini geliştirici ve hatalarından döndükleri takdirde kendilerine vadedilen mükâfatlara nail olacakları müjdesini taşıyan ifadeler de kullanılmıştır. Kur'an'ın Yahudileri tenkit etmesinin nedeni bu tutumu İslam'ın yerleştirmeye çalıştığı tevhit anlayışına halel gelmesini önlemek ve Müslümanların Yahudilerin düştüğü hatalara düşmesinin önüne geçmektir. Kur'an'da Hristiyan için Nasranî, Hristiyanlar için de Nasara kelimeleri kullanılmaktadır. Ancak ehlikitap deyiminin yer aldığı ayetlerde Hristiyanlar da muhatap alınmıştır. Kur'an Hz. İsa'nın Allah'ın kulu ve elçisi olduğunu, Allah'ın kelimesi, ilahi nimete ermiş, salihlerden olarak nitelendirildiği ve onun da tevhidi tebliğ ettiğini açıklar. Yine Kur'an onun beşikte iken konuştuğunu, kendisinin Allah'ın kulu ve resulü olduğunu, insanlara yararlı olmak için gönderildiğini, namaz kılmak, zekât vermek ve annesine iyi davranmakla emredildiğini haber verir. Hz. İsa'nın annesi Hz. Meryem'in seçkin bir aileden olduğu, iffetli, temiz, diğer kadınlardan üstün olduğu, Hz. İsa'yı mucizevi şekilde dünyaya getirdiğine değinilmektedir. Hz. Peygamber, hiç tereddüt etmeden Hz. İsa'yı hak peygamber olarak kabul etmiştir. Bununla beraber o bir vesile ile Hz. İsa'ya kardeşim tabirini kullanmıştır. Hz. Peygamber'in müşriklerin işkencelerinden kurtulmaları gayesiyle Müslümanları gönderdiği ilk yer bir Hristiyan ülkesi olan Habeşistan olmuştur. Kur'an Yahudiler hakkında ortaya koyduğu tasvirî Hristiyanlar için kullanmaz. Kur'an Müslümanlara düşmanlık açısından Yahudilerle Hristiyanları karşılaştırırken Hristiyanları Müslümanlara sevgi bakımından en yakın insanlar olduklarını haber verir. Hz. Peygamberin Hristiyanlara olan iyi muamelesi İslam'ın Arabistan Yarımadası dışına çıkmasıyla Hristiyanların Müslümanlarla mücadeleye girmeleri ve bu bağlamda elçilerini öldürmelerine kadar devam etmiştir. Kur'an her ne kadar Hristiyanlara ehli itap olarak değer verse, onları bazı hususlardan dolayı Yahudilerden üstün görse de, birçok yerde onları çok sert bir şekilde kınamakta, tenkit etmektedir. Bu tenkitlerin asıl noktasını Hristiyanların Hz.İsa'yı Allah'a eş koşmaları oluşturur. İslam'a göre Hz. İsa insan bir peygamberdir. Kur'an Hristiyanların da yukarıda gördüğümüz üzere tıpkı Yahudiler gibi diğer din mensuplarının doğru bir temel üzerinde olmadıklarını, yalnızca kendilerinin mutlak hakikate sahip olduklarını bu nedenle bir kimsenin Hristiyan olmadıkça doğru yolu bulamayacağını ve neticede cennete giremeyeceğini iddia ettiklerini bize haber vermektedir. Her ne olursa olsun Hristiyanlar da diğer din mensupları gibi Allah'a ve resulü Hz. Muhammed'e imana davet edilmektedir. Netice olarak şunlar söylenebilir: Kur'an Yahudileri ve Hristiyanları ehlikitap olarak muhatap kabul eder ve onları müşriklerden ayrı statüde değerlendirir. İslam onları inançlarında serbest bırakmış, ayetin emri gereği Müslüman olmaya zorlamamış, onları güzellikle Müslümanlığa çağırmıştır.

İSLAM VE DİĞER DİNLER ARASINDAKİ FARKLILIKLAR

Müslümanlar İslam dininin, Allah'ın bütün insanlara gönderdiği en son ve en mükemmel din olduğuna inanırlar. İslam'ın gelmesiyle Yahudilik ve Hristiyanlık gibi eski dinlerin hükmü sona ermiştir. İslam dini evrensel karakteriyle bütün insanlara hitap etmektedir. Kur'an, Allah'ın özel koruması altına alınmıştır. Kur'an-ı Kerim, ilk gününden bugüne kadar hiç değişmeden gelmiştir. İslam dini, tek hâlik [yaratıcı] ve tek mabud tanır. O'na insani özellikler atfedilemez. Tabiatı oluşturan maddeler, tabiat güçleri kutsallaştırılmaz ve Allah'tan başkasına tapılamaz. İslam dininde ne insan tanrılaştırılır, ne de Tanrı insanlaştırılır. Bununla beraber İnsan doğduğunda günahsız olduğu ve şerefli bir varlık olarak kabul edilir. İslam dini, insanlara yalnız ahirete yönelik bilgileri vermez, aynı zamanda onlara dünyada ne yapmaları gerektiğini bildirir ve onlara rehber olur. Hristiyanlar, insanların günahkâr olarak

doğduğunu iddia ederken, İslam dini, insanların masum doğduğunu, her çocuğun, Allah'ın sevgili kulu olduğunu, akil baliğ olan insanların kendi yaptığı işten mesul bulunduğunu, doğru yolda kaldıkları müddetçe ahiret nimetlerinden de bol bol faydalanabileceklerini söyler. İslam'ın cemiyet anlayışı, Hinduizm'deki kast sistemi gibi ayrışmalara müsaade etmez. Bütün insanlar yaratılış itibari ile eşittir. İslam'da ibadetler, yalnız Allah'a şükretmek için yapılır. İslam; ibadet, dua ve tevbe etmek için, kul ile Allah'ın arasına kimseyi sokmaz. Ayrıca İslam'da kilise, rahiplik teşkilatı, ruhbanlık gibi kurumsal ve hiyerarşik yapılar bulunmamaktadır. İslam'ın emirleri fert ve toplum için yol gösterici mahiyettedir. Bununla beraber inanç esasları da oldukça sadedir. İnkarnasyon (Hulül), asli suç, tenasüh, avatara gibi açıklanması zor kavramları, inanç umdelerini içerisinde bulundurmaz. Tarihî gelişmesi içinde İslam tebliğ edildiği ilk günden beri asli yapısını korumuştur. Bu hususta İslam'ın farklılığı bir ölçüde kutsal kitabın değişmeden günümüze ulaşması özelliğinden kaynaklanmaktadır. İslam kolaylıklar dinidir. İslam'da insanlara yapamayacakları veya yaparken zorluk çekecekleri işler yüklenmemiştir.